Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 178 (12268) | 1983 чылдың август 3, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Н. В. ПЕРЕВЕРЗЕВАНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

РОСТОВ ОБЛАСТЬ. Н. В. Переверзеваның звенозунуң ажылының бедик түңнелдеринге чурттуң механизаторлары деңнежирин оралдажып турар. СЭКП ТК-ның кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Нина Васильевна Переверзевага удурткан Песчанокоп районнуң «Ленинниң оруу» колхозунуң ажаалда-транспорт звенозунуң коллективи бедик түңнелдерни чылдың-на чедип ап турар.

Ажаап алыышкын үезинде кандыг-даа агаар турда, 100 муң центнер тараапы бастыразы коллективтиң нормазы апарган. Техниканы мергежилдиг башкарбышаан, янзы-бүрү херекселдерни таарыштыр ажыглап турган, ук звено дүжүттү чидириг чок, чогуур үезинде ажаап алыр. Н. В. Переверзеваның комбайннары эрткен шөлдең кижи чаңгыс-даа мажак тыппас.

Нина Васильевнада хөй-ниити, партийжи даалгалар хөй. Арга-сүме айтырып эш-оору аңаа бо-ла келир, чурттуң бүгү булуңнарындан чагааларны база алыр. Чаңгыс-даа дилег, саналдарны ол тоомча чок эрттирбес.

ЧУРУКТА: ховуда номчулга конференциязы. Солагай талазындан оң талазынче — звеночу Н. В. Переверзева, партия Песчанокоп райкомунуң секретары Н. Г. Рябцев, «Ленинниң оруу» колхозтуң партком секретары В. А. Дрокин, «Советская Россия» солуннуң корреспондентизи В. А. Огурцов болгаш СЭТА-ның корреспондентизи В. М. Бондаренко олар.

В. НЕДЕРИ биле **Б. КАВАШКИННИҢ** фотозу.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ТЕМПИНИ УЛАМ ДҮРГЕДЕДИР

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының июль айның үшкү он хонуунда түңнелдериниң дугайын чугаалажып көрген.

Малга чем белеткээри амгы үеде шиитпирлиг үе-чадада кирген деп хүлээп алдынган доктаалда демдеглеттинген. Хөй совхозтарның, мал чеми белеткээр бригадаларның болгаш звеноларның коллективтери мал чемнерин белеткээр талазы-биле шалыпчы айны эрттирер дугайында СЭКП-ниң область комитединиң бюрозунуң шиитпирин удуртулга болдургаш, ажылды эки организастаарының база күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүнүң үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Июльдуң үшкү он хонуунда мал чемнерин белеткээринче хоорайларның болгаш суурларның чурттакчыларындан 6,5 муң кижини немей киириштирген, эпчок берге черлерден сиген кезип ажаар 268 звенону тургускан. Ол үениң дургузунда малга чем белеткээриниң темпизиниң талазы-биле эки түңнелдерни барыын болгаш төп зоналарга Барыын-Хемчик болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары чедип алган, олар он хонукта бүгү хевирлерниң мал чемнерин белеткээриниң немелде өзүлдезин (чем единицазы-биле алырга) 11,3 база 11,4 хуу хандырган, оларны белеткээриниң ниити даалгазының күүселдезин 15,6 база 16,4 хуу чедирген. Мурнуу зонадан мал чемнери белеткээрин Эрзин районнуң совхозтары элээн организастыг чорудуп, он хонукта 8,3 хуу өзүлдени чедип алгаш, малга чем белеткээриниң планын 9,5 хуу күүсеткен.

Мурнундагы он хонуктуунга бодаарга, малга чем белеткээриниң темпизин Кызыл районнуң совхозтары дыка бедиткен. Мал чемнери белеткээринге көскү үлүүн Кызыл хоорайның ажылчы чоннары киирип турар.

Ооң-биле чергелештир республиканың чамдык районнарында болгаш совхозтарында малга чем белеткээриниң темпизи эрткен чылдың деңнелинге четпейн турар деп доктаалда айыткан. 1983 чылдың август 1-ге чедир республикада ниитизи-биле 27,5 муң тонна сиген (даалганың 11,9 хуузу), 27,3 муң тонна сенаж (31,5 хуу), 2,1 муң тонна витаминниг сиген далганы (26,4 хуу), 5000 тонна силос массазын база 1260 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Ол дээрге, чем единицазы-биле алырга, эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден 12,3 хуу эвээш болуп турар. Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Бай-Тайга районнарның совхозтары мал чемнерин белеткээрин кончуг оожум темп-биле чорудуп келген, ук черлерде даалга дөңгүп-ле 1,2—6 хуу күүсеттингилээн. Ук районнарның партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары мал чеми белеткээр отрядтарның, бригадаларның болгаш звеноларның ажылын бедик деңнелге организастаарын хандырар талазы-биле, бо эң чугула көдээ ажыл-агый кампаниязын чедиишкинниг эрттирер дээш бар бүгү-ле күш-ажылчы, материал-техниктиг курлавырларны мобилизастаар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни албаан.

Хөй ажыл-агыйларда күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын кошкак нептередип, ажылга бедик темп база белеткээн чемниң эки шынары дээш ылап дээштиг социалистиг чарышты калбартпайн турар. Чамдык черлерде сигенни кескен соонда ажаап алырын дыка хожудадып турар, сенаж салырының болгаш витаминниг сиген далганын белеткээриниң технологиязын хажыдып турар. «Тыва», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда белеткээн сигенниң 40-ден 48 чедир хуузу шынар талазы-биле класс чок. «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарда витаминниг сиген далганының, «Сукпак» совхозта база Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында сенажтың шынары дыка чавыс. Республикада ниитизи-биле алырга, хыныаттынган сигенниң 11 ажыг хуузу, сенаж массазының 35 хуузу, витаминниг сиген далганының 1,3 хуузу шынар талазы-биле чогуур стандарттарга дүүшпейн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому мал чемнерин белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың июль айның үшкү он хонуунда барыын зона талазы-биле тиилекчизи **Барыын-Хемчик район**, төп зонадан — **Каа-Хем район**, мурнуу зонадан — **Эрзин район** болган деп санаан.

Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Эрзин районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын база кайызынга-даа 200 рубльдың акша шаңналын тыпсыр деп шиитпирлээн.

Малга чем белеткээриниң темпизин болдунар-ла шаа-биле күштелдиреринче бүгү материал-техниктиг болгаш кижи курлавырларын мобилизастаарын, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары дээш, бүгү хевирлерниң чемнерин белеткээриниң хүн нормаларын болгаш планнарын күүседир база ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштың дээштиин бедидерин, малга чем белеткээринге совхозтарның бүгү ишчилериниң, бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларның, аныяктарның, студентилерниң болгаш школачыларның массалыг киржилгезин хандырарын, мал чемнерин белеткээриниң, кадагалап шыгжаарының технологиязын шыңгыы сагып тургаш, оларның шынарын экижидериниң талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, парткомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол эге организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге доктаалда хүлээндирип турар.

Ниитиниң малынга эки шынарлыг, четчир чемнерни белеткээр дээш Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде кол кичээнгейни олче углаандыргай.

Аксы-Барлык салбырында коммунист Көк-оол Саяның удуртканы хову-трактор бригадазы чыл санында ажыл-агыйга 2000-3000 тонна сигенни белеткеп, районда ажыл-агыйларның бригадалар аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген.

СЭКП обкому июль 25-тен август 25-ке чедир мал чемнерин белеткээриниң талазы-биле шалыпчы айны чарлаан. Ол шалыпчы айда агаар-бойдустуң таарымчалыг үелерин долузу-биле ажыглап, үе-шакка чидиригни болдурбайн, машина-техниканың туруушкун чокка ажылдаарын чедип албышаан, шынарлыг, хөй сигенни белеткээрин К. Саяның бригадазының кежигүннери шиитпирлээннер.

Аныяк коммунист Анатолий Хомушкунуң удуртканы 11 кижи составтыг механизастаттынган звенозу бо чылын 1300 тонна сиген белеткээр планныг. Звено кежигүннери баштайгы хүннерден эгелеп демниг кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде, планның үштүң бир кезин күүсеттинген. Сараат салыкчылары, комсомолчулар Алдын-оол Саая, Олег Серен-Лама, дырбаашта Сергей Хомушку болгаш өскелерниң-даа кызымак ажылының түңнелинде, звено хүнде 25—30 тонна сигенни кескеш, сарааттап турар. Сигенчилер шалыпчы айда 400 тонна мал чемин белеткээр сорулганы салган.

ЧУРУКТАРДА: сигенни бөлдүрүп турары; мурнакчы механизаторлар Анатолий болгаш Сергей Хомушкулар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Дүүн Кызылга республиканың төп солуннарының, Тыва радионуң болгаш телевидениениң журналистериниң Агроүлетпүр каттыжышкынының республика чөвүлелиниң удуртукчулары-биле парлалга конференциязы болган. Аңаа көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге хамаарышкан айтырыгларга тодаргай харыыны журналистер алган.

Парлалга конференциязын СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи **А. К. Канзай** ажыткаш, Агроүлетпүр каттыжышкынының республика чөвүлелиниң даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **М. Е. Абрамовка** сөс берген.

Журналистер сонуургаан айтырыгларынга долу харыыны алган. Чижээлээрге, республикада автодеңзилерниң чедишпейн турарының дугайында айтырыг-дыр. Шынапла, «Экономика камналгалыг болур ужурлуг!» деп кыйгырыг үнген амгы үеде улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга деңзиниң хереглеттинер черин көвүдээн. Ынчалзажок аар чүъктер болгаш мал деңзилээр деңзилер бригадаларда, сүт-бараан фермаларында, мал семиртир черлерде чедишпейн турар. Ылаңгыя 14 тонналыг аар чүък деңзилээр деңзилер дыка ховар. Ынчангаш 30 тонналыг деңзилерни чоокку иий чыл дургузунда ажлыл-агый бүрүзүнге тургузарын көрүп турар. Ол дугайында тайылбырны көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко берген.

Барыын-Хемчикте «Суггат» каттыжышкының ажылының болгаш ам ындыг каттыжышкыннар тургустунар бе дээрзиниң, хөрзүн камгалаар арга-ыяш олуртулгазының, хөрзүн камгалаар системаның шиңгээттиниp турарының дугайында болгаш оон-даа өске айтырыгларны журналистер салган. Оларга харыыны көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы **Г. И. Ларионов**, мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри **Н. А. Жоголь**, СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы **В. С. Очур-оол** болгаш өскелер-даа берген.

Эш А. К. Канзай парлалга конференциязынга журналистерниң сорулгазының дугайында чүве чугаалаан.

ШЫНАР—КОЛ НЕГЕЛДЕ

Совет Эвилелиниң телеграф агентилелиниң корреспондентилериниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, 1983 чылдың бирги чартыында чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының түңнелдерни чурттуң хөй-ниитизи сонуургал-биле утказан, продукцияның хөй-хөй эң чугула хевирлерин кылып үндүрер онаалданы үлетпүр ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге, бүдүрүүшкүн хемчээли 4,1 хуу улгаткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база көскү — 3,3 хуу немей өскен.

Продукцияның шынарын бедидер талазы-биле чамдык чедиишкиннер база чедип алдынган. Күш-ажылчы 6900 хире коллектив бедик шынарлыг деп үнелеткен марканы ажыглап турар. Күрүнениң Шынар демдектиг янзы-бүрү 80 муң ажыг аттарлыг продукцияны олар бүдүрүп үндүрүп турар. Бүдүрүлге техниктиг болгаш культуралыдыралдың чугула кылыгларынга шынар демдээн аттестастаары элээн хожудап турар.

Ийи-үш чыл мурнунда база ындыг хожудаашкын кандыг-бир дүвүрээзинни болдурар турган. Ам ындыг байдал кымны-даа дүвүретпес, алачайгаар болур болуушкун кылдыр ону санаар апарган. Кылыгны бүдүрериниң технологиязы амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар болза, чүгле ынчан ону хүндүлелдиң беш-булуңу деп атты алыры-биле олче киирер чуруму чамдык министерстволар тургускан чүве-дир. База бир чаа чурум: күрүне шенелделерин шыдажып эрткен кылыгларны шынар демдээ алыр кылдыр киирип болур.

Шенелделер — шынарны тургузарының чугула үе-чадазы. Күрүне шенелделериниң талазы-биле кол 158 организациялар чуртта бар. Оларның хөй нуруузу адырлар аайы-биле эртем-шинчилел институттарында тургустунган. Чижээлээрге, Ленинградта газ аппаратуразының шенелде төвү Газ үлетпүр министерствозунга хамааржыр. Кандыг-даа албан черлеринге хамаарылга чокка заводтар-белеткекчилерниң шак ындыг бүгү аппаратуразын ол шылгаар. Шынарның боттуг, мергежилдиг контролю ындыг янзылыг чедип алдынар.

Шенелде төптерин тургузары уламчылавышаан. Приборлар министерствозу чоокку үеде саналга комплекстерин шенээринге шенелде-шөл тургузар деп турар. Метрополитенге ажыглаар техника болгаш дериглелер шенээр төпту Москва чоогунга тудар. Шенекчи — бистиң чуртувуста чаа мергежил эвес. Ол моон соңгаар-даа калбак нептерелди алыр. Оларны, шенекчилерни, чүгле чаа эвес, а дигин-биле бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын хынаарынче күрстандарт хаара тудуп турар.

Чаа чурумнар аттестастаашкынының чорудуун дыка нарыыдадыпкан. Чамдык кижилер ону хүлээп алыксаваан. Беш чыл мурнунда чамдык заводтар анмаар шоочаларын болгаш почта хааржактарын хүндүлелдиң беш-булуңу-биле маркалаар эрге алганнар. Ам ындыг фактылар читкен. Аттестастаашкын практиказа чамдык четпес чүүлдерни база болдуруп турар. Чамдык белеткекчилер ажылды эгелеп кирипкеш, ону эчизинге чедирбейн баар болгай.

Мелитопольдуң Октябрь 23 чылы аттыг станок заводу чартык автоматка шынар демдээн маркалаар эрге алган турган. Ынчалзажок бүдүрүлге кылыгларны хөйү-биле бүдүрүп эгелей бергеш, оон бедик шынарлыг болуруп хандырып шыдавайн барган.

Бараанныг продукцияның чартыктан хөйүн Шынарның күрүне демдээ-биле бүдүрүп үндүрүп турар 720 бүдүрүлге чуртта бар. Оларның хөй кезин улуг-улуг каттыжыышкыннар болгаш заводтар болуп турар.

Продукцияның шынарын бедидери үлетпүрнүн организакчыларының болгаш командирлериниң, социалистиг чарыштың бүгү киржикчилериниң бөгүнде аажок сагыш салып турар айтырыы-дыр. Индустриалдыг делегей шынарны эргелеп башкарып өөренн берген. Ону шиңгээдип алыр талазы-биле хөй-хөй чүүлдерни совет эртемденнер болгаш специалистер кылган. Олар үлетпүрге продукцияның шынарын эргелеп башкарарының комплекстиг системазын саналдааннар, ол системаны Львов областың мурнакчы бүдүрүлгелериниң дуржулгазынга үндезилеп ажылдап кылган. Ук системаны ажыглап тургаш, шынар дээш демиселге эң бедик көргүзүглерни чедип ап болур.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга

БАЯН-КОЛЧУЛАРНЫҢ ОГОРОДТАРЫНДА...

СЭКП Кызыл райкомунуң организастааны районнуң херээженнер чөвүлелдериниң, агитквартираларның даргаларының семинары «Х Улуг хурал» совхозтуң төвү — Баян-Кол суурга эрткен.

Дузалал ажыл-агыйны хөгждеринге агитквартираларның ролюнуң дугайын Баян-Кол көдээ Совет күүскомунуң даргазы Т. А. Сандакова Кур-Чер, Кара-Хаак, Шамбалыг, Сукпак суурлардан келген активчилерге таныштырган.

Улуг-Хемниң эриинде чаптылган көдээ суурда бо хүннерде ажыл-иш хайнышкынныг. Бажыңнар херимнериниң иштинде бедип үнгүлээн тарымал тооруктар саглая бергилээн, ногааларның чаагай үнүжү бажың бүрүзүнүң чанын каастаан. Кудумчуларда улуг, биче хаваннарны хамыкты мурнай кижи эскерер.

Ногааларны өстүрери белен эвес, ону ажаап ап, кадагалаары, кышка четчири-биле курлавырлаары оон-даа нарын. Баян-колчулар районда бо талазы-биле элээн арга-дуржулгалыг. Ынчангаш районнуң херээженнер активчилериниң маңаа чыылганы таварылга эвес.

Бо хүннерде суурнуң чурттакчыларында 1394 баш мыйыстыг бода мал, 387 хаван, 1449 хой, өшкү, 235 дагаа болгаш кастар, эвээш эвес чылгылар бар. Тоолайларны, арыларны чамдык өг-бүлелер өстүрүп турар. Суурда 264 өг-бүлениң эрткен чылын чүгле сези огород чок турган, а бо чылын ук айтырыг шиитпирлеттинген. Шупту өг-бүлелер ногааларны олурткан. Совхозтуң Оттук-Даш СБФ-зиниң бүгү ажыл-ишчилеринге картофель участогун совхоз үндүрүп берген.

Көдээ Советтиң девискээринде ийи муң алдан ажыг чурттакчыларның барык чартык кезии — херээженнер. Совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга оларның киржилгези идепкейлиг. Херээженнер чөвүлелиниң (даргазы О. Б. Серенги), агитквартираларның активчилериниң чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудуп келген ажылы хөй талалыг.

Олар хууда дузалал ажыл-агыйының ажыктыын тайылбырлап, огород азы мал чок өг-бүлелер-биле беседалажып, мал азыраарынга дузалажып, ногаа өстүрер участоктарны үндүрүп берген. Бо чылын мал тудар күзелдиг өг-бүлелерге чээли алырынга дуза чедирери-биле дилегни райкүүскомче кирген. Бир өг-бүле инек садып алыры-биле беш чүс рубльди алган, дөрт өг-бүле оочурда турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, чартык чылда күрүнеге сүт болгаш эът садар планын 86,6 хуу, а дүктүң чыл планын 115,8 хуу күүсеткен.

— Ниитилел бүдүрүлгезин-биле чергелештир совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери, көдээ Советтиң күүскому ажылчыннарның дузалал ажыл-агыйларын кичээнгейниң төвүнде тургускан. Амыдыралдың культуразын бедидер талазы-биле көскү ажылдарны чорудуп турар. Агитквартираларывыска кирип, ол бүгүнү сонуургап көрүңер — деп, совхозта партком секретары Д. М. Монгуш семинарның киржикчилерин чалады...

...Бажыңның хериминиң ишти арыг-силиг, делгем. Ында мал кажаазы, уруглар чуңгулаар чер, дескиндир ногаалар өзүп үнген. Картофельдиң, огурецтиң, помидорнуң одуруглары арыг, ногаалар четчип үнуп келгилээн.

Бажыңның ээзи — маадырлыг ие Алданмай Бахоевна Оюнуң ажыл-ижин семинарның бөлүк киржикчилери база сонуургаан. Ол боду совхозунга чээрби беш чыл иштинде янзы-бүрү участоктарга ажылдап келген, ам кудук ажылчыны. Өөнүң ээзи Доржу Комбукаевич септелгеде ажылдап турар.

— Бажыңывыс чанында участоктан чыл бүрүде 10—12 шоодай картошканы, эвээш эвес ногааларны өстүрүп ап келдивис. Хөй уругларлыг өг-бүлевиске четчир, хаваннар, моллурга-даа азыраарынга таарымчалыг боор-дур—деп, маадыр-ие чугаалады.

Алданмай Бахоеваның бажыңы—«Уран» агитквартираның төвү. Чурттакчы чон маңаа ай санында политкичээлдерге чыглып, хурал-суглааны эрттирер. «Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуул» деп булуңну көрүштүг дерээн. СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумнарының шиитпирлери-биле таныжкан. Ажылда бир чаа чүүл—агитквартира активи-биле кады өөреникчилер чөвүлелин тургускан. Ол чөвүлел микрорайонда өөреникчилер ортузунга кижизидилге ажылын чорудуп, аажы-чаң культуразының дугайында беседаны эрттирип, дежурныйлаашкынны организастап турар.

Баян-Кол суурда өске-даа агитквартираларның ажылы-биле семинарның киржикчилери таныжып, өстүрген ногааларын сонуургааннар. Суурда шупту 16 агитквартира бар. Олардан «Баян-Кол», «Челээш», «Хүнчүгеш», «Солаңгы» агитквартираларның ажылы база идепкейлиг. Ооң активчилериниң идепкейлиг, организакчы ажылының ачызында, суурда дузалал ажыл-агыйын, ногаа өстүрүлгезин калбарткан.

М. Серээ, Д.-К. Седен, У. Педоренко, З. Дуваа, В. Ховалыг, К. Мендотова, А. Байкара, Д. Сандак, М. Бадлай, М. Дүрбүлек, Б. Топчаа, С. Суманчик, О. Дүвен-Бады, А. Бай-кара, өске-даа херээженнер бажың чанының эң-не үлегерлиг, эки участоктуг, дузалал ажыл-агыйлыг.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында бир улуг кичээнгейни—хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйын болгаш сад-огород кооперативтерин хөгжүдерниче кичээнгейни салган. Дузалал ажыл-агыйын хөгжүдерниңге организакчы улуг-хуузу Баян-Кол суурда херээженнер чөвүлели, агитквартиралар ээлеп турар.

В. МААДЫР.
Кызыл район.

Национально-краеведческий отдел

ТОДАРГАЙ ДААЛГАЛАРНЫ ТУРГУЗАР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлериниң удуртулга болдурган база СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудугну улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле доктаалдарын күүсеткеш, республиканың тудуг организацияларының коллективтери бо чылдың бирги чартыында чамдык эки түңнелдерни чедип алган.

Эрткен чылдың ол-ла үезибиле деңнээрге, Кызылда болгаш райоңнарда кол фондуларны 0,5 млн. рубльге азы 1,9 хуу хөйнү ажыглалга киирген. Капитал салыышкыннарның хемчээли 3,1 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 1,3 хуу өскен. Чуртталга тудуунуң талазы-биле капитал салыышкыннарның чартык чыл планы ниитизибиле республикада күүсеттинген.

32373 дөрбелчин метр чуртталга шөлү, Кара-Хаак суурда 320 олуттуг школа, Кызылда 140 оруннуг уруглар сады ажыглалда кирген. Кызылдың электростанциязында № 11 котел, «Бажыңга ажыглаар барааннар» деп магазин, ИХМ-ниң капитал тудуунуң конторазының тудуг шөлү болгаш үлетпүрнүң, кодээ ажыл-агыйның өске-даа чамдык тудуглары ажыглаттынып эгелээн.

Чартык чылдың планнарын кезээлиг ажылдаар 25 тудуг организациялары күүсеткен. Оларның санында «Тыва тудуг» трестиң № 48, «Кызыл тудуг» эргелелдери, «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 463, 586, 957, 958, 1070, 1317 КМК-лары, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 4, 5, 6, 8 КМК-лары, «Тыва септелге тудуг», «Тыва суг тудуг» трестер кирип турар. Кезээлиг организацияларның хөй кезии тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң өзүлдезин чедип алган. Боттарының күжү-биле кылыр тудуг-монтаж ажылдарының чартык чыл планы ажыр күүсеттинген.

Кол фондуларны ажыглалга киирер талазы-биле планнарын Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Эрзин райоңнар күүсеткен. Капитал салыышкыннарның шиңгээдир талазы-биле планнарын үстүнде райоңнардан аңгыда Бай-Тайга, Тожу, Каа-Хем райоңнар күүсеткен. Чуртталга шөлүн ажыглалга киирер талазы-биле планнарын Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем райоңнар боттандырган.

Тудуг организациялары июнь айда элээн шалыпкын темпилиг ажылдаан. Эрткен айда 12,6 млн. рубльдың кол фондуларын ажыглалга киирген, 13 млн. рубльдиң капитал салыышкыннарын шиңгээткен, ол дээрге алды айларның ортумак көргүзүүнден ийи катап хөй. Июнь айда 18,3 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалда киирттинген. Кезээлиг организациялар 9,5 млн. рубльдиң ажылдарын кылган.

Эки түңнелдер-биле кады шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер хөй. Чамдык партия, совет болгаш ажыл-агый органнары тудуг бүдүрүлгезиниң ажыктыын улам бедидериниң иштики курлавырларын долу ажыглавайн, планнар, социалистиг хүлээлгелер күүселдезинче коллективтерни четпес организастап турар. Капитал тудугларда ажыл-херектиң байдалы хүннүң негелдезинге ам-даа ыракта четпейн турар. Кол фондуларны ажыглалга киирериниң чартык чыл планы 74,1 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының 81,8 хуу күүсеттинген. Алды айлар дургузунда чаа тудугларга 11,5 миллион рубльдиң капитал салыышкыннары шиңгээттинмээн. Оон иштинде 7,5 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынмаан. Кодээ ажыл-агыйның, уруглар садтарының, школалар, эмнелгелер тудугларынга капитал салыышкыннар чедир шиңгээттинмейн турар. СЭКП обкомунуң бюрозунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге бадылаан график ёзугаар ажыглалга киирер ужурлуг тудугларны саадатканы ону тудуп турар организацияларның удуртукчуларының улуг буруузу. Ындыг тудугларга «Улуг Октябрь» совхозта үрезин арыглаар комплекс, «Сукпак», «Тыва» совхозтарда семиртилге шөлдери, Каа-Хем суурда теплица комплекизи, «Мурнакчы» совхозта, Чадаанада туүйбу цехтери, «Шивилиг» совхозтуң СБФ-зиниң чаартылгазы, «Ак-Чыраада» уруглар сады болгаш өскелерде хамааржыр. Чылдың бирги чартыында 15 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирбээн.

Кызыл-Мажалыкта сүт заводу, Чадаанада сельхозтехниканың бүдүрүлге баазазы, Бай-Хаакта уруглар сады ышкаш ажыглалга киирер ужурлуг чугула тудугларда ажылдың темпизин кошкак. «Шагонартяжстрой» трестиң тудуг организациялары, № 833 тудуг эргелели, Аъш-чем үлетпүр, Садыг министерстволарының, Респотребсоюзтуң СТУ-лары, «Тыва кодээ тудуунуң» № 62, 585 КМК-лары эрткен чылдыындан сула ажылдап турары канчап-даа таарышпас.

Капитал тудуг талазы-биле төлевилелдерни Кызыл хоорай, Улуг-Хем, Өвүр, Таңды, Кызыл райоңнар бүгү көргүзүглер аайы-биле күүсетпээн. Капитал салыышкыннарын Барыын-Хемчик, Бии-Хем райоңнарда оранчок куду деңнелдиг шиңгээткен. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик райоңнарда чуртталга тудуу эрткен чылдыындан усчок дорайтаан.

Тудугларның оожум чорупт турарының бир чылдагааны болза материалдыг курлавырлар-биле хандырылганың чавыс деңнели болур. Чартык чылда тудугларга 600 муң туүйбу, 0,7 муң кубометр эптээр демир-бетон, 356 тонна чугай, ийи муң хире дөрбелчин метр соңга блоктары чедир бердинмээн. Ындыг турбуже райоңнарда туүйбу цехтерин ажыглалга киирер, тус чер материалдарын ажыглаар талазы-биле улуг күженишкин үндүрбейн турар. Чурт үлетпүр министерствозу 1,7 миллион туүйбу бээр даалгалыг тура, чаңгысты-даа берип чадаан.

Хожудаашкынның бир үнер дөзү ажылчыннарның ажылын болур-чогуурубиле организаставайн турарында. Инженер-техниктиг ажылдакчылар чамдыкта ажылчыннар ажыл чок турда-ла, ону шуут херекке албас, материал-техниктиг хандырылгаже, күш-ажылды организастаанынче сагыш човавас хөөннүг болур.

Тудуг материалдарының чедишпези билдингир. Ол хиреде аңаа кам чок, үй-балай чарыгдаар чоруктар кайы хөй. Тудуг бүрүзүнүң чанында оваалангаан чуурук туүйбуларны, дашталган цементини, хоюдугну, буза шапкан, үрегдээн эжик, соңгаларны, демир-бетон конструкцияларны көрүп болур. Тудуг организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар, мастерлер, прорабтар, бригадирлер мындыг чоруктар-биле шыңгыы демисежир ужурлуг. Ажыл-агыйжы эвес чорукка эптеш чок байдалды тургузары чугула.

Тудуг ажылдарынга эң күженишкиниг ажылдаар үе келген. Чыл төнчүзүнге чедир чыл планының 62,5 хуузун боттандырары арткан. Ынчангаш чайгы үени эң бүдүрүкчүлүг ажыглаарының сорулгазы салдынып турар. Кол фондуларны бирги чартык чылда ажыглап кииргенинден дөрт катап хөйнү ажыглап киирер ужурлуг. Чуртталга тудуунга 63780 дөрбелчин метр шөлдү ажыглалга киирер, школалар, уруглар садтары, эмнелгелер, клубтар, бүдүрүлге тудуглары улуг күженишкинни негеп турар. Ынчангаш тудугнуң бүгү звеноларының ажыл-чорудулгазының деңнелин бедидери, техниканы, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын эң чоптуг ажыглаары, ажылдың темпизин кудуладыр байдалдарны узуткаары чугула. Кол күштерни ажыглалга киирер тудугларга мөөннеп, организакчы, масса-политиктиг ажылдың деңнелин улам бедидери — чугула сорулга. Коллектив, бригада, тудугжу бүрүзүнге тодаргай сорулгалар, даалгалар доктаамал салдынган турар ужурлуг.

В. САЛЧАК.

СЭКП обкомунуң инструктору.

Чайлагда ферма

ХҮНДҮС

Ааныг ак-көк өглер, а ооң ындында — карак четпес чиңгир ногаан шык. Ында чаптып оъттаан кодан-кодан чүзүнбүрүн оңнуг мал-маганны көөрге, делгем болгаш шөлээн чыдар ногаан хөлде эштип чоруур өөр-өөр куштарга дөмейлежир. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының чайлаанда тиккен шак ол ааныг дөртен беш ак өг эрикче чоокшуладыр эштип кел чоруур куу куштарга дөмейлежир.

Чайгы аяс хүннүң биче дүъш үезинде бо фермага четкеш, электри-биле инек саар кыры шывыглыг сарайны, мал чемгерер оңгачаларлыг чадагай кажааларны, чаш бызаалар азыраар черлерни, уруглар яслиазын сонуургап көрүп, аккыр өглерниң ээлери-биле хөөрежип, оларның сунган ак сүттүг шайын четтирип базып турарымга, шынаанын янзы-бүрү куштары мыжырткайндыр эдип, аяс дээрде хамнаарактар аян тудуп турду. Оларның мында кайгамчыктыг ажыл-ишчи, кежээ, аас-кежиктиг болгаш салган сорулгазы дээш уйгу-дыш чок ажылдап турар саанчыларга, кадарчыларга аян тудуп турарлары ол тур.

Саалда шагда доозулган, чамдык саанчылар дыштанып, амы-хууда ажыл-хожулуп кылып чоргулай барза-даа, фермада ажыл ам-даа үзүктелбээн. Бир-ле дугаарында, сүт бүдүрер кол цех болур электри-биле саалда чорудар сарайга келдим. Саанчылар эртенги базым ажылының соонда агрегаттың инектер турар цементилиг шөлүн тазартыр аштап, ширбип каантар улус болду. Ынчанмайн канчаар, арыг-силиг чоруктан сүттүң шынары дыка хамааржыр болгай. Ында Валентина Хертек бодунуң инек саар участогунуң арыглаашкынын доозуп тур.

Ырак эвесте сүт хүлээп алыр пункт болгаш соодукчу чанында ак-чайт бидоннарны чыскаай салган. Хүнниң дежурный саанчылары Байыр Кидиспей биле Валентина Карма 60 ажыг саваларны чуп, кылайты чүлгээн турлар. Удатпаанда курггаг, арыг бидоннарны олар сүт хүлээп алыр пунктунуң сарайынче киирип эгеледилер.

Инек саар черже кирер кажаа аксын кадарчы Михаил Сарыглар септеп тур. Оон ырак эвесте агартыр чугайлап каап бажың—ферманың уруглар садиги ол. Чечен Күжүгет эргелекчилээн бо уруглар садигинде ам саанчыларның 20 ажыг бичии чаштары сагыш-амыр азырал-хайгааралда турар.

Уруглар садыңдан шоолутла ырак эвесте бызаалар турлаа—кыры шывыглыг, хөйле үзүктерлиг кажаа тур. Ында бызаалар бөлүк-бөлүү-биле дешкилешкен. А сураглыг бызаа ажаакчызы, аныяктарның дагдыныкчызы Күзен Базыровна мырыңай чаа төрүттүнген чаш бызааларны эмискиктеп, чамдыктарынга кыжынка удур эмнер ижиртип, дүвүрээш тур. Мында 8 бызаа ажаакчыларының эң-не улуг назылыы ол. Удавас пенсияже үнеринге белеткенип турар. Ам оон азыралында 30 бызаа бар болду.

Бызаа кажааларының чанында кыры дуглаглыг сарайда хоолайдан ыш-бус бурулаан тур. Ферманың барык 200 ажыг баш бызааларынга чем кылып бээр кухнязы ол болду. «Улуг повары» Билерештаяа бирээзиниң-не иштики 850 литр котелдарның адаанга хөмүр одап, бирээзинде чарба болгаш өске-даа холумактарлыг кашаны, бирээзинде шай хайындырып тур. Ынча хөй сугну ишкир саваларга долдур кудары, одаары, чемни кылыры—берге-даа, харысалгалыг-даа ажыл дээрзи билдингир.

КАДАРЧЫ-БИЛЕ ЧУГАА

Хүн дүъш ажып чорда, Бижиктиг-Хая шыгын кежир чоруткан бедик чал кырынга үнүп келдим. Карак четпес делгем ногаан шыкта, ындамында чаптып оъттаан мал-ла хөй. Ындыкы шыкта чыскаалган ак өглерден ырак эвесте бир кодан инек чаптыла берген чор. Саалда эгелээрингe чедир үе хөй. Кадарчы аъдын өртең кааш, коданын долгандыр аян-тээлеп базып чор. Ооң-биле барып хөөрежир дээш, шыктың суун чыйтыладыр базып чоруптум.

Сырый болгаш кап-кара баштыг, ол хирезинде 50 ажыг харлап чоруур кадарчы-биле таныштым. Ол бо фермада хөй чылда ажылдаан, дуржулгалыг малчын Чодураа Хертек болду. Чодураа Карымаевичиниң бөгүнгү коданында саар 165 инек бар.

—Чайлагга келириңерге сүт саан элбек тур бе?—деп, оон айтырдым.

—Чүү дээр, саанчылар ам савазырап, бидоннар негеп турар апарды. Ооң мурнунда чылдарда сүт-сааның мындыг элбек турганын сагынмайн-дыр мен—деп, кижим хөөрей-дир.

—Сүттүң өзүлдезиниң чылдагаанын черле чүнүң-биле тайылбырлаар силер, малчын? —деп айтырыгга ол бодунуң ажыл-ижин дорт таныштыра берди. Кыштагга, төп СБФ-га турувуста саалда өспес, харын-даа кудулап турган чүве.

Чайлагга июнь 14-те көжүп келдивис, ол хүн ниитизи-биле 1972 литр сүттү саагаан, күрүнеге 1661 литр сүт саткан бис. А чайлаг оъдунга чүгле ийи хүн кадат соонда хүнде 2198 литр сүттү саанчылар саап апкан. Үшкү хүнде ол сан 2460 литр чедип, күрүнеге 2018 килограмм сүттү саткан. Өзүлде аңаа база-ла доктаавааан. Чүгле чеди хонганда фермага сүт бүдүрүлгези 2600 литр чедип, күрүнеге хүнде 2200 килограмм сүттү чоруткан болдувус.

Бо-ла сан-түңнү анализтеп алырынга ферманың учётчиги, район Советиниң депутады Е. М. Монгуш база киржип, ферманың ажыл-ижи-биле таныштырды.

— «Инектиң сүдү дылында» дижир болгай. Бисте калат ам дүн-хүн чок чорупт турар. Саанчылар эртенгиниң 4 шактан саалданы эгелээр. А 7 шакта инек одарже үнген турар. Кежээ база-ла ындыг. саалда 4 шакта эгелээр. А 7 шакта дүнеки одарже инек үнген турар. Бо ажылга бистиң кадарчыларывыс Чодураа Хертек, Ыйып-оол Куулар, Бадый-оол Монгуш, Михаил Сарыглар олар эң кызымак, ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турлар. Олар хонукта ээлчээнде дүне 11-12 шак үезинге чедир инекти кадаргаш, коданга киирип, таңныылдап турарлар.

—Оон ыңай немелде чемнер база четчир-ле ыйнаан, Елизавета Маскаевна?

—Бисте силос ам июль айны төңдүр, харын чаа силоска чедир четчир деп санап турар бис. Чарбаны үзүк чок эккеп турар. Мал чемин рацион ёзугаар камныы-биле берип турар бис.

—Ажыы-биле чугаалаарга, хырын быжыы-биле турар инектер-ле болгай—деп, Чодураа Карымаевич шын сеткили-биле каттыргаш, тайылбырлады.

—Час кадыг-берге болган болза-даа, чай бода малга чаъсчарлыг, сериин болгаш кончуг таарымчалыг-дыр. Инектер шаашкактавас, шаа-биле оъттап, суун ижип аар.

Шынап-ла, мал ажылын сайзырадыры, ооң продуктулуг чоруун хүн бүрү өстүрери ында ажылдап турар кижилерден, оларның ажылга хамаарылгазындан, чогаадыкчы, тывынгыр чоруундан база сагылга-чурумундан кол хамааржыр деп чүвени бижиктиг-хаяжыларның ажыл-ижин көрүп танышкаш, бүзүреп болур тур.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: саанчы С. Күжүгет.

Р. ИВАНОВТУҢ фотозу.

1983 ЧЫЛДА ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛЫН ТЫПСЫРЫНГА САНАЛДАТТЫРГАН НАСВИТИС АЛЫШКЫЛАРНЫҢ ТУДУГЛАРЫ

ЛИТВА ССР. Литва ССР-ниң улусчу архитекторлары Альгимантас болгаш Витаутас Насвитис алышкылар үжен чылдың иштинде чогаадыкчы ажылының түңнелинде Вильнюстуң дыка хөй тудугларының хевир-шинчизинде онзагай чүүлдерни арттырып кааннар. Насвитис алышкыларның тургускулаан төлевилелдериниң онзаланчак чүүлдери амгы үениң тудугларының уран-шевергии, чараш хевирлери боор турар.

Ол архитекторларны алдаржыткан баштайгы ажылы «Неринга» деп кафе болган. Оларның чогаадыкчы, тывынгыр ажылының дараазында илерээшкини төп почтамтының, Күрүнениң үлегерлиг шии театрының, Литва ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң бажыңнары болган.

Насвитис алышкылар Ленинчи шаңналдың лауреаттары архитекторлар В. Бредикис болгаш В. Чеканаускас-биле кады Вильнюстуң төвүн чаартып, хөгжүдериниң талазы-биле эң эки төлевилел дээш Бүгү-эвилел конкурузунга база тиилээн.

Литва ССР-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары хоорай тудуунуң төлевилелиниң институдунуң кол архитектору Альгимантас Насвитис болгаш Күрүнениң уран чурулга институдунуң профессору Витаутас Насвитис амгы үеде оларның төлевилелин ёзугаар туттунуп турар «Летува» гостиницазының тудуунда хөй үе-шакты эрттирип турарлар. Ол 23 каъттыг амгы үениң таарымчалыг, чараш бажыңы Прибалтикада эң улуг тудугларның бирээзи болур.

Вильнюста Литва ССР-ниң Күрүнениң үлегерлиг шии театрының архитектуразы дээш Насвитис алышкыларга болгаш инженер-конструктор Я. Марозене оларга 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тыпсыры-биле чоокта чаа саналдаан.

ЧУРУКТА: улусчу архитекторлар. Литва ССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Витаутас Насвитис (солагай талазында) болгаш республиканың алдарлыг тудугжузу Альгимантас Насвитис.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаы.

РОБОТ БҮРҮН СОЛУУР

МАГНИТОГОРСК. (СЭТА). Челябинск областың Магнитогорскиде Владимир Ильич Ленин аттыг металлургия комбинадында роботчулулга лабораториязын тургускан. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп, баалынныг саваларны белеткеп үндүрүп турар участокта эң хөй күш үнер чымыштыг ажылдарны автоматчыдарындан ук лабораторияның тускай эртемниглери боттарының ажыл-чорудулгазын эгелээн.

Ам металл кылыглар цегинде манипуляторларны нептередип, шиңгээдип эп турар. Олар штампылап хептээр прессттерде ажылдап турар кижилерни бүрүн солуур.

Салгал дугайында чугаа

МАЛЧЫННЫҢ КЫЗЫ

«Адазын дөзээн — ажылгыр, иезин дөзээн — ишчи» дижип, улустуң чугаалажыры безин ажы-төлге хамаарыштыр дээди үнелел, мактал болуп чораан. Ынчаарга амгы үеде бистер ада-иезиниң ажыл-херээн уламчылаар чаагай чаңчылдарны чаа амыдыралдың ачызында тывылган тудугжу, механизатор, башкы, эмчи дээш өске-даа мергежилдерден, ол мергежилдерни аныяктарның хөй-хөйү-биле шилип ап турарындан улуг сеткил ханыышкын-биле эскерип, көрүп турар бис.

Мергежил бүрүзү бисте хүндүткелдиг, ынчангаш шилип алган, шиңгээдип алган мергежилинге кижи бүрүзү база-ла хүндүткелдиг. Чогумна ынчангаш хөй-хөй кижилер билиг-мергежилин соон салгаан ажы-төлүнге дамчыдып, хүлээдип чоруурлар. Чогум-на бо дугайын, ажыл-амыдырал болгаш аныяктар дугайын малчынның чымыштыг ижиниң, ооң келир үезиниң дугайын Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң база бир алдарлыг, хоочун малчыннары, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи Моңгуш Намбар-оол Хенче-Караевич болгаш ооң кадайы Күш-ажылдың Кызыл тук орденниг Анайбан Одай-Сүрүңовна олар-биле чугаалажып, бодалдарывыс солчуп, хөөрежип олур бис. Олар ам хүндүлүг пенсионерлер болза-даа, боттарының бүгү назынында кылып чораан ажылын уламчылап, оларның соон салгаан малчын болган уруу Моңгуш Күнзеңмааның дузалакчылары болбушаан, база ол-ла Улаатайның аныяктар бригадазының дагдыныкчылары болуп ажылдап чоруурлар.

— Кижи сактырга, пенсияже үне бергеш, болунуп тавында, оожум-шөлээн олургу дег, херек кырында ындыг эвес боор-дур, оолдарым. Чаңчыккан, мергежээн ажылын каап оон чарлыры база берге чүве-дир, ооңар. Ооң кадында көрген, билгенни уруг-дарыгга дамчыдып бээрин база бодаав боор-дур — деп. Анайбан Одай-Сүрүңовна чугаалап олур. Аңаа уламчыр Намбар-оол Хенче-Караевич:

— Шаанда улус кижини кандыг-даа ажылдың хыын тывары, аңаа мергежири, чаңчыгары чугула деп чагыыр боор чүве. Бот дугайты бодап орарга, мал ажылы база ындыг — кызымак чорук, бедик мергежил чокта белен-не хонуп бербес. Боттарының шаа-биле бистиң чагып-сургап чораан ада-өгбелеривисте чүү боор: бора-бүдүн чурттап, бай-ызыгууртаннарның мал-маганын кара күжү-биле кадарып берип чорза-даа, олар хөөкүйлерни хөлечиктер, эштенчилер дээрден башка өрү тыртпып, хүндүткээр чүве турар эвес. Ам малчын деп атты эдилээн кижи чонунуң мурнунга хүндүткелдиг, харын-даа чоргаар болбазыкпе. Ол дугайын дагдынганым аныяктарга бола сагындыра бээр болгай мен — деп, хүлүмзүрүй аарак хөөреп ор. Ол бодалды ааллын улуг малчыны, ам харын районнуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Күнзеңмаа Намбар-ооловна мынчаар уламчылаан:

— Ажыы-биле чугаалаарга, мен бо оруумну ада-иемниң аайы-биле шилип алган кижи болгай мен. Сөөлгү чылдарда чедип ап турар эвээш эвес чедиишкиннер-даа оларның ачызы деп бодап чоруур кижи мен.

Ол, шынап-ла, ындыг. Ада-иезиниң соон салгаар күзелин чүгле уруу Күнзеңмаа эвес, а оларның оглу Владимир Моңгуш база илереткен. Ол Солчур ортумак школазын доосксан соонда күзелин боттандырып, Алтайның Барнаул хоорайда кодээ ажыл-агый институдунда бот-өөредилге-биле өөренип киргенден бээр ам ийи чыл чедип турар.

Чугаа хоочун малчыннарның дуржулгазынче, ону уругларның шиңгээдип ап турарынче шилчээн. Чаш мал төлүнүң ижин аарыгларын силерде барык чок деп болурдур. Ону болдурбазын канчаар чедип ап турар силер деп айтырыгга хоочун малчыннаа. Моңгуш Күнзеңмаа-даа дараазында харыны берди:

— Хамыктың мурнунда хураганнар турар кажаа ишти курггаг, арыг-силиг, чылыг болуру эргежок чугула. Оон ыңай чиир чемни таарыштыр холуп бээринден база кол хамааржыр. Барык малчын бүрүзүнде көк-сула, чарба, сула дээш өске-даа чем аймаа бар. Чамдык малчыннар хураганнар аш турда эге баштай-ла ногаан суланы эндере каап бээр, доругуп быжыкпаан хураганнарның өтпектей бээр чоруу оон база болур. Азы чемгерер үеде даштыгаа үр үеде доңуруп турарындан база болгулаар. Чамдык улус хураганнар өлүп эгелээрге, ам кээп эмнеп эгелээр, а ону болдурбазының хемчеглерин баш удур албас боор. Чамдыктары комбикорм, чарба коступ кээрге, хары угда эндере урул берипкеш, аңай, хураганнарының иштин аартып алыр боор-дур.

Чарба, суланы, ногаан массаны-даа таарыштыр холуп, чымчады хайындыргаш, хураганнарны чылыг кажаа иштинге чемгерип турар бис. Ол чорук ижин аарыгларын болдурбазынга дузалыг. Хураганнарның дүк чиг бээр чоруу бо-ла таварышкылаар. Ооң-биле база демисежип турар бис. Тиккен хойтпак сарыг-сууң, ооң божазын доңуруп алгаш, хураганнар дүк чиг бээрге-ле, дустуг кара шайга божаны азы сарыг-сугну бичиилеп холуп бээрге, ол кончуг дузалаар. Дустуг кара шайга марганцовканы азы йодту база таарыштыр холуп берип болур. Ол база хөлчок дузалаар. Кажаа ханазында хыраалыг дүктү эртенниң-не арыглап, аштаарында база ужур бар. Кажааны хыраалатпас дизе, хат талазын эки чылыглап, адаан хөөп дуглаар, тыныш тыртар алгыг хоолайлар кылып алыры чугула.

Хураганнар кадык, шыырак төрүттүнгенер турарын чедип алырда, элержилге мурнунда, оларныы-биле болза июньдан июль айга чедир, тайга оъду кезидип, кезек өйде боттаннап көжүп чораашш, семиртип кадарыптар. Оон соонда июль айда элержилгеге киирер азы тарып боозадылганы чорудар. Ынчан хой декабрь айда төрүп эгелээр болгаш 15—18 хонуктар иштинде барык шупту ооладаптар. Кышкы соок үеде хойларны одардан келгенде даштыгаа үр тургуспайн, дораан чылыг кажааже киирери чугула. Одарже үндүрерде хүнниң аяс-кааңын, бүргег азы хатты барымдаалап кажаадан үндүрери чугула — деп, хоочун малчыннар чугаалаар болду.

Оларныы-биле алырга, шала часкаар күжү арыпкан, азыралда үскен хойларны чаңгыс черге эмин эрттир тургуспайн, карандыларже үндүрүп, кылаштадып турары оларның дүрген деңгииринге дузалыг.

Хой ооладап турар үеде дүнеки дежурныйлаашкынны ыяап-ла чорудар. Чаа төрээн хураганнарны курггаг өдектиг, тускайлаан клеткаларга ажаары шуут албан. Мал кажаазы мында шынап-ла чырык, чылыг, делгем-даа, адаа курггаг болгаш арыг. Кодан иштиниң санитарлыг байдалы база эки, тейлерден аккан хар суу өдектиг хөме албазын дээш коптарган көржең-биле немдик черлерде дозуг чалдарны баш удур кылып каан. Кажааларның хүннээрек талазында серилер адаа курггаг, ыжык болгаш чылыг. Доруга берген хураганнар, күжү арган мал чемгерерингe кажааны таарыштыр үзүктеп кааны хөлчок эптиг.

1981 чылдың түңнелинде Күнзеңмаа чүс хойга онаалтыр 103 хураганны, а 1982 чылда төрүүр 346 хойдан 365 хураганны камгалап алгаш, баштайгы чедиишкиннер таварылга эвес дээрзин база катап бадыткап, район чемпиону атка төлептиг боол, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Моңгуш Күнзеңмаа чүгле мурнакчы малчын эвес, а совхозунуң база районнуң хөй-ниити ажыл-амыдыралының идепкейлиг киржикчизи. Ол СЭКП райкомунуң кежигүнү, Улус депутаттарының район Советиниң депутады, бригадада партия организациязының секретарының оралакчызы. Ооң бо албан-хүлээлгелери Күнзеңмаа Намбар-ооловнага хөйнү онаап турар. Ол бодунуң ажылын бригадакың, совхозтуң ажыл-херээ-биле билдилиг холбаштырып келген. СЭКП райкомунуң кежигүнү, район Советиниң депутады болганда, пленумнарга, сессияларга болгаш ужуражылгаларга-даа үнелиг саналдарны берип, мурнакчы дуржулганы нептередиринге бодунуң үлүг-хуузун эвээш эвес киирип келген. Ылаңгыя аныяктарны мал ажылынче хаара тудуп, эвилелдээрингe, оларга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээринге депутаттың киирген үлүү улуг болган.

Каш чылдар бурунгаар Улаатайга аныяктарның хойжу бригадазы тургустунган. Аныяк коммунист, бригадада партия организациязының секретары Моңгуш Күнзеңмаа ук бригаданы беш чыл иштинде удуртуп келген болгаш ук бригаданың ажыл-агыйын бут кырынга тургузуп, шуудадып каан соонда, пенсиялаан ада-иезиниң орнун солуп, малчыннап эгелээни ол. Беш чылдар иштинде бригадирлеп ажылдааны Моңгуш Күнзеңмааның чедиишкиннеринге эки салдарны чедиргени чугаажок. Ол ада-иезиниң арга-сүмезин, байлак дуржулгазын шиңгээдип ап турганындан аңгыда, бригадир хүлээлгезиниң аайы-биле кыш, чай чок малчын коданнар, аалдар кезиир болганда, өске эш-өөрүнүң, мурнакчы малчыннарның ажыглап турар арга-дуржулгазын база эскерип, бодунга шиңгээдип албышаан, өскелерге сүмелеп чоруп турган.

— Мал бажы камгалап алырының, өстүрериниң талазы-биле мурнакчы ажыл-агыйларның деңнелинден чыдып каап турарывысты эскерип, миннип турар мен. Ол чорук мени чаа аргаларны дилеп тыварынче, улуг күженишкин-биле ажылдаарынче албадап турар.

Бистиң совхозта ам-даа төтчеглекчилерни, оор, самчыгдал кылыр кижилерни чок деп болбас. Оларга удур шыңгыы демиселди чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар бис. Чамдык хөй өре-самчыгдалдыг кижилерни мал ажылындан хостап, оларның орнунга ак сеткилдиг кижилерни, аргалыг болза аныяктарны, хаара тудуп алырын оралдажып турар бис — деп, ол чугаалады.

Шынап-ла, коммунист Моңгуш Күнзеңмаа бодунуң ажылын үстүнде чугаалааны негелделерге дүүштүр чорудуп турар. Ооң-биле кады ниитиниң малын оорладыр, самчыгдап, төтчеглээр чоруктар дыка кызырылган. Ынчангаш улаатайжыларның 1982 чылдың түңнелдери-биле болгаш 1983 чылдың бирги кварталында совхозтуң өске хойжу бригадаларын мурнап, дээре көргүзүглерни чедип алганы таварылга эвес.

Удуртуп турар бригадазының дугайында коммунист эш С. О. Шойдак мынчаар чугаалап турар:

— Бригадавыстың хою тыва уксаалыг. Олар кышка шыдамык, хураганнары база доругуучал. Сөөлгү чылдарда бригада чүс хойга онаалтыр 80-ден 82 баш чедир хураганны камгалап ап келди. Хой бүрүзүнден 1,5 кг дүктү кыргып ап турар. Малчыннарывыстың хөй кезии аныяктар. Олар боттарының мурнунда бо көргүзүглерни улам өстүрер сорулганы салып, бригадалар аразының социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, шудургу ажылдап турарлар. Оларның дагдыныкчылары Хенче-Караевич биле Одай-Сүрүңовна аныяктарны боттарының үлегер-чижээ-биле хей-аът киирип, хуузда ужуражылгаларга-даа, хурал-суглаарга-даа үнелиг сана-оналын берип турарлар...

Хоочун малчыннар, ажыл-херээнге бедик мергежилдиг мастерлер, ниитиниң херээнге бодунуң үлүг-хуузун шак ынчаар киириштирип чоруурлар, а оларның соон салгаан аныяктар малчын уруу Моңгуш Күнзеңмаа баштады салгал дамчаан чаагай үүлени бүдүржүп, ону төлептии-биле уламчылап, шудургу ажылдап турарлар.

Ч. ЧАП.

ХЕЛЬСИНКИНИҢ ХЕРЭЭН ҮРГҮЛЧҮЛЭЭР

Августуң 1-де Москвага Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнел шиитпиринге ат салганындан бээр 8 чыл болганынга холбаштыр совет хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң хуралы болган.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш совет комитеттиң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң даргазы А. П. Шитиковтуң илеткелинге болгаш өске-даа санал бергеннерниң чугааларынга ол чөвүлел хуралдың болгаш ооң түңнел документизиниң тооготуг ужур-дузазын демдеглээн. Ол документ амгы чидигленген делегей байдалының-даа үезинде ядролуг кыжанып-ышкынга удур демисежип, чаяырлыышкын херээн камгалап турар тайбың күзээр күштерниң идегелдиг чөлеңгиижи бооп турар.

Тайбыңның совет программазы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң кылган тайбың саналдары улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга, Европада болгаш өске-даа диптерде дайынга удур, ядролуг чепсекке удур улам-на калбарып турар шимчээшкиннерниң эрге-ажыктарынга бүрүнү-биле дүгжүп турар.

Хуралдың киржикчилери Европага айыыл чок чорук дээш даштыкы национал комитеттерни болгаш тайбың күзелдиг өске-даа хөй-нитти организацияларын Европага дайын айыылын баш удур болдурбазы дээш демиселди күштелдирериңче кыйгырган угууланы хүлээп алганнар.

Бистиң чурттуң чер-ле болганында боол турар митингилерге, чыскаалдарга, тайбың кылаштарынга миллион-миллион совет кижилер массалыг узуткаашкынның чепсээн улам күштелдирериниң соксавайн турарынга улуг дүвүрээшкинин илередип, ону соксадырын негеп турар деп, ол угуулада чугаалап турар. Олар бистиң ханы девискээрлеривисте чүүлдерге дээр аргалыг чаа америк ракеталарны Барыын Европага тургузарынга белеткелди анаа көрүп туруп шыдавастар.

Европада, Америкада болгаш бүгү делегейде тайбың дээш шимчээшкинниң миллион-миллион киржикчилериниң Европага болгаш бүгү делегейге ядролуг дайынга материалдыг белеткелди амдызында орай эвес турда, доп-дораан соксадыр деп кол негелдезинге бүрүнү-биле каттыжып турар. Ол айтырыгны шиитпирлээриниң эң-не дээштиг аргазы — Европада объектилерже шыгааган тактиктиг болгаш ортумак-даа ыраккшылдың ядролуг чепсектерин шуптузун Европадан арыглаары ол болур ийик.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерниң мадрид ужуражыышкынының түңнел документизиниң дугайында дугуржулганы чедип алганы Европада шимчээшкинниң боттуг күжүнүң дугайында херечилеп, Европага идегежириниң болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле конференцияны чыылдырарының оруун айтып турар.

Нийти-европа чөвүлел хуралының түңнел документизиниң бүгү принциптерин болгаш негелделерин амыдыралга боттандырарының, эрге-ажы дээш, тайбыңның, чаяырлыышкынның болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң эрге-ажы дээш тайбынга ынакшылдыг бүгү күштер-биле дугуржурунга болгаш кады хөделиринге совет кижилерниң белеңин кыйгырыгда илереткен.

(СЭТА).

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫНГА

Бистиң чуртувуста ажылчы чоннуң кадыын камгалаарынче, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей улуг.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының администрациязы, инженер-техниктиг ажылдакчылары партия, профэвилел организациялары ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче доктаамал кичээнгейин угландырып келген.

Комбинат, ооң иштинде арыглал фабриказы Красноярск эргелели-биле кады ажылга озал-ондак болдурбазының комплекстиг планын ажылдап кылган. Ол планда үүрмектеп-сорттаар комплекстиң дээрбелериниң СМЦ-101 деп дериг-херекселдериниң септелгези, ол-ла цехтиң агаар арыглаар системазын чаартыры, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң белен руда складының септелгези, агаар соодурар камераның эргижирей берген чеңпелчек шүүрлерин солууру дээш өске-даа ажылдар көрдүнген.

Озал-ондак болдурбазын хандырарының комплекстиг планының чугула кезектери күүсеттинген болгаш артканнары күүсеттинип турар. Арыглал фабриказының цех бүрүзү ай санында-ла дериг-херекселдериниң септелгезиниң планын удур тургузар кылдыр доктааткан. Айның сөөлгү четверг хүнүнде кол инженерниң удуртулгазы-биле кылган ажылдарының түңнелин үндүрер болгаш келир айда кылыр ажылдарны планнаарын чурумчуткан. Ооң-биле чергелештир ажылчыннарның профессионал мергежилин бедидер тускай курстарны тургускан.

Ажылга озал-ондак болдурбазын хандырары, ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, ылаңгыя бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте багай эвес тургустунган. Чижээ, бо цехте агаар арыглаар системаның септелгезин чоруткан, үүрмектеп сорттаар комплексте электрилиг шишкииштерни ажыглалга кирген, цех бүрүзүнде инерция-биле ажылдаар чайгыыштарның халыптарын кылган.

Ооң-биле кады арыглал фабриказында озал-ондак болдурбазын хандырар ажылда чайлаттынмаан четпестер ам-даа бар. Чижээ, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте өртке удур аттестация эртпээн, каңнакчы бодунуң тоомча чок чоруу-биле өрт айыылын үндүрген. Озал-ондак болдурбазының чурумун чүгле чамдык ажылчыннар эвес, а харын-даа инженер-техниктиг ажылдакчылар безин сагывайын баар таварылгалар бар. Механиктер Р. К. Исхаков, В. Д. Довгий, В. И. Чичкевич техниканың айыыл чок чоруун сагывайн турганы дээш хемчээткен.

Ажылчыннарның кадыынга даг-дүгүнүң доозуну, дериг-херекселдериниң даалшимээни багай салдарны чедирип турары билдингир болгай. Бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган-даа болза, чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Технологтуг дериг-херекселдерни чудуу-кара ажыглап, оларның чамдыызынга руданы эвээштиг, өскелеринге нормадан хөйнү шуушуруп турарындан, оларның хуусаазындан эрте үрелири хөй. Цехтерде ажылдап турар дериг-херекселдериниң даал-шимээнин ам-даа эвээжедири чугула. Бо талазы-биле ажылчыннарның кирген хомудалдары хөй-даа болза, даал-шимээнниң нормазын хемчээр ажылдарны ам-даа эгелевээнивис канчап-даа четпес. Ажылчыннарның солуй кеттинер, чунар өрээлдери чедир дериттинмээн, Гигиена өрээлдери чок. Озал-ондак болдурбазының чурумун сагываанындан, озал-ондак болу бээр янзы-бүрү чылдагааннардан аарыыр чоруктар ам-даа бар. Чыл эгезинден тура, фабрикага беш озал-ондак болган. Эрткен чылга бодаарга, ажылдың таарымча чок байдалындан аарыыр чоруктар кызырылган-даа болза, ол шуут узуткаттынмаан. Чылдың баштайгы кварталында чүс ажылчынга хамаарыштыр алырга, аарааның уржуундан 225 кижи-хүнү үзүлген. Ылаңгыя үүрмектеп-сорттаар комплекстиң корпустары өл-шык болганындан ажыл шагы үзер чоруктар хөй болуп артпышаан.

Үстүнде болгаш өске-даа четпестерни чайладыр дээш моон соңгаар бистиң кол сорулгавыс — инженер-техниктиг ажылдакчылар, партия профэвилел, комсомол организациялары-биле демнежип тургаш, ажылчыннарның ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузаар дээш дээштиг хемчеглерни алыры болур.

Л. КРЫЛОВ,
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының кол инженериниң озал-ондак болдурбазының талазы-биле оралакчызы.

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДЫ ТУРГУЗАР

Эрзин районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдап турар. Бүдүрүлгениң цехтериң, бригадалары аразында социалистиг чарыштыг. Чарыштың дээштиин бедээн. Бүдүрүлгениң планныг онаалдаларының күүселдезин хандырарынга ооң салдары улуг. Ооң ачызында бо чылдың эрткен ийи кварталының планныг онаалдаларын коллектив 101, 102,5, чартык чылдының 102 хуу боттандырган. Совхозтар төптеринде комплекстиг хүлээп алыышкын пунктулары база аразында чарыштыг. Пунктуларның эргелекчилери көдээ чоннуң чагыгларын чогуур үезинде күүседип, амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер хүлээлгезин кызымак күүседип турар. Ук пунктуларның аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Нарын» совхозта М. Бумбалдай эргелекчилээн пункт чоруп турар. Бо чылдың ийиги кварталының планын ол 102 хуу күүсеткен. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң Нарын суурда идик даараар болгаш септээр цеги (эргелекчизи А. Ермолаев) квартал планын 110 хуу күүсеткен болгаш совхозтуң ажыл-ишчилериниң чагыгларын эки шынарлыг күүседип келген. Мастер А. Ермолаев ак сеткилдиг ажылы-биле чагыкчыларының бүзүрелин чедип алган.

Бүдүрүлге эргелелиниң дааранықчылары база эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Маңаа хоочун мастерлерниң хууда үлүү улуг. Аныяктар оларның үлегери-биле ажылдап турарлар. Ынчангаш планын күүсетпейн баар кижи чок. Чижээ, хоочун дааранықчы район Совединиң депутады М. Суван-оол, С. Дажымба олар аныяктарның дагдыныкчылары. Аныяк дааранықчылар Т. Ондар, М. Дембирель, Н. Сундуй — оларның өөреникчилери. Ол кыстар ам даараныр турда, дуржулгалыг угбаларындан дудак чок.

Бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип, график ёзугаар совхозтарга, малчын коданнарга бо-ла чеде бээрлер. Неделяның среда хүнүнде ынаар аъттаныптарлар. Чурттакчы чон-биле харылзаалыг болгаш, ачы-дуза чедирилгезиниң янзы-бүрү хевирлериниң планы мында эки күүсеттинип турар. Телерадиоаппаратураларны, соодукчуларны, шактарны септеп турарының шынары эки.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи эрткен чартык чылда багай эвес ажылдаан. Ындыг-даа болза, чоңга ачы-дуза чедирилгезинде чайладып алза чогуур чамдык четпестер бар. Чижээ, хепти химиктиг арга-биле аштаар цехте чедир көөр чүүлдер бар. Ону эдип алыр болза, коллективтиң цехтериниң ажылы дески болур.

А. ТАВА.

Мал чеминиң белеткелчилеринге сүме

СЕНАЖ САЛЫРЫ

Малдарга бээр чемнерни белеткээриниң эң-не дептиилгелиг аргаларының бирээзи болза, сенаж салыры болур. Мал чемин ол арга-биле белеткээрге, хоолулуг бүдүмелдерниң чидирин кудулаар. Силоска бодаарга, ында кургаг бүдүмел 2—3 катап хөй. Бир килограмм сенажта 0,3—0,35 чемгерилге единицазы, 30—60 грамм хайлыычал протеин, 30—40 миллиграмм каротин, 5 граммдан ажыг кальций болгаш 1,5 грамм фосфор бар болуп турар.

Республикага сенаж белеткээри чыл бүрүде улам көвүдеп турар. Чижээ, он бирги беш чылдың баштайгы чылында республиканың ажыл-агыйлары 65 муң тонна сенажты салырын планнап турар болза, а 1985 чылда ол үнелиг мал чемин белеткээри 110 муң тонна чедир көвүдээр апаар.

Сенажты салыры дараалаштыр күүседир хемчеглерниң мындыг комплекизинден тургустунар: чогуур үезинде сигенни кезери; өл-шыгын 50—60 хуу чедир кевирери; тавытаны бөлбүшаан массаны хээндектээш, улаштыр транспорт херекселинге чүдүрери; кевирген массаны оңгарга сөөртүп чедирери; ук оңгарны масса-биле долдурары; массаны таптай бастырары болгаш агаар эрттирбес синтетиктиг шывыг-биле кырындан ыяк шуглап дуглаары.

Үстүнде айыткан дараалашкак ажылдарны дүрген болгаш ылаптыг күүседир чорук бедик шынарлыг сенажты белеткээрин хандырар. Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйлар чемнер белеткээрин планнаарын болгаш шууштурулгалыг аргаларын организастаарын эки таарыштырып шыдавайн, сенажты белеткээринге база сөөртүрүнге эң таарыжыр херекселдерни чогууру-биле шилип албайн турар. Чем белеткээр машиналарның техниктиг ажаалдазын эпти-ле механизаторлар боттары кылып турар. Ол чорук ажыглап турар машиналарның бүдүрүкчүлүүнге багай салдарны чедирип турар.

Совхозтарга сенаж болгаш силос салыр үеде ажаалданың база салырының, а ол ышкаш сөөртүрүнүң технологиязын хажыдып турарының ужурундан, ногаан массаның чидирии 12 хуу, ол чемнерни кадагалаарының үезинде чидириг 25—30 хуу чедип турар.

Бо үстүнде айыткан четпестер сенаж салырда ажыглап турар техниканың бүдүрүкчүлүүн кудуладып, сенажтың шынарын баксырадып, ук чемни болгаш мал ажылының продукциязын бүдүреринге чарыгдалдарны бедидип турар.

Чемнер белеткээриниң чүгле шууштурулгалыг аргазын тургузар болгаш шиңгээдип алыр болза, шыгжаан чемнерни ажаап алырынга база сөөртүрүнге болгаш оларны белеткээринге машиналарның бүдүрүкчүлүүн бедидип болур дээрзин, мурнакчы ажыл-агыйларның ажылы көргүзүп турар. Сенаж белеткээриниң талазы-биле ажаалданың чогумчалыг шууштурулга-транспорт шугумнарын төлевилээр болгаш организастаар чорук бүгү ажаалда-транспорт комплекизиниң бүдүрүкчүлүүн өстүрери, а ол ышкаш технологтуг чорудулганың звено бүрүзүнүң болгаш тус-тус ажылдакчыларның харыысалгазын бедидерин хандырар.

Амгы үеде сенаж болгаш өске-даа консервалаар чемнер белеткээриниң шууштурулгалыг технологиязы мурнакчы бүдүрүлге дуржулгазының болгаш эртемниң чединишкиннерин ажыглап, а ол ышкаш күүсеткен ажылының шынары дээш механизаторларга аңгы-аңгы төлээрин баш удур көрүп турар.

Сигенни болгаш силос культураларын ажаап алырынга янзы-бүрү машиналарны ажыглап турар. Ынчангаш таварылга бүрүзүнде ажаап алыышкын агрегаттарын четчелээрде, тургустунган бүдүрүлге байдалдарын, тодаргайлаарга, бар техниканы, агаар-бойдустуң байдалын, ажаап алыр сигеннерниң хемчээлин болгаш дүжүттүүн, сенажты салыр черинге сөөртүп чедирерин барымдаалап көөрү эргежок чугула.

Кукурузаны болгаш өске-даа культураларны сенаж кылдыр ажаап алырда, силос кылыр КС-2,6А, КС-2,6, КС-1,8 «Вихрь» комбайннарны болгаш боду чоруур СШ-75 шассиге кылган аскылыг КСН-1,8 комбайнны, а ол ышкаш кукуруза ажаап алыр бүрүн таарыштырылгалыг УКСК-2,6 комбайнны ажыглап турар.

Мал чемнерин белеткээрде кезер, бөлер, хээндектээр, чүдүрер КУФ-1,8 дээр машинаны кончуг калбаа-биле ажыглап турар. Ол болза, сенаж, витаминниг сиген далганы база силос кылырынга ажыглаар, бобы болгаш злак сигеннерни кезеринге база тавычаларны бөлбүшаан, хээндектээринге таарыштырган онза машина болуп турар. Хээндектээн массаны бодунуң соонда кошкан тергеже азы чанында кожа чоруп орар машинаже боду уруп турар.

Силос болгаш сенаж белеткээр талазы-биле шууштурулга-ажаалда транспорт звеноларын болгаш комплекстерин организастап тургузарда, ол чемнерни белеткээриниң технологиязын шыңгыы сагыырын база салыр оңгарны айыттынган хуусаада (3—4 хүн) дүрген долдурарын хандырары кол негелде болур.

500 тонна ишкир оңгарга хөй чылдыг сигеннерден сенаж азы силос салырда, звенонуң азы отрядтың хүнде эң-не адак дээш бүдүрүкчүлүг күчүзү 100—125 тонна, 2500 тонна ишкир оңгарга салырда — хүнде 500 тонна болур ужурлуг.

Оңгарга салып турар сенажты азы силосту хей чок кылдыр таптай бастырар тракторларның саны ажаалда звенозунуң болгаш транспорт техниказының хүнде бүдүрүкчүлүүнден база оңгарның хемчээлинден хамаарыштыр тодаргайлаары эргежок чугула. Ээлчегде звенонуң бүдүрүкчүлүү 2500 тонна болза, ийи Т-150 азы ийи ДТ-75 трактор; 500 тоннаны хүнде салыр бүдүрүкчүлүг болза, таптай бастырарынга үш Т-150 азы дөрт ДТ-75 трактор негеттинер.

СИЛОС САЛЫРЫ

Силостуң артык шынарлыг чүүлү болза, ону белеткээрге хоолулуг бүдүмелдерниң эвээш чидириглиг болуру. Сиген кылдыр белеткээрге, хоолулуг бүдүмелдерниң чидирии 30 хуу чедип турар болза, силоска 15—20 хуу болур. Оон аңгыда мал чемин агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалында силостап болур. Силос кылыр бедик дүжүттүг мал чеми культураларны, ылаңгыя кукурузаны ажыглап турар.

Көдээ ажыл-агыйның бүгү-ле малдарын, ылаңгыя мыйыстыг бода малды чемгерериңге силосту калбаа-биле ажыглап турар. Дазыл чемиштерниң хөй нурууззунга бодаарга, силос каротин-биле кончуг байлак. Саар инектиң диириг деңзизиниң 100 килограммынга онаапштыр 8 килограмм чедир силосту бээр.

Силоска белокту арбын болдурары-биле кукурузаны бобы сигеннер-биле (клевер, чочак-тараа, вика болгаш өске-даа) кады хээндектээш, эки холуштургаш, силостап турар.

Силостаарының химиктиг утказы чүл дээрге, үнүштерде бар чигирни сүт ажыдар бактериялар-ның сүт кислотазы кылдыр хуулдуруп турары болур. Ол кислота бактерияларны узуткап турар, тодаргайлаарга, үнүш массазын консервалап турар бүдүмел болур.

Хээндектеп каан массаны силостаар черге автомашиналар-биле азы трактор тергези-биле сөөртүп чедирер. Силостаарда үнүштү хээндектеп кестирериниң хемчээли 2-4 сантиметр болур; үнүш өл болган тудум-на, ону улам-на кыска кылдыр хээндектээр апаар.

Ногаан массаны оңгарже төгерде, ынаар довурак кирбези чугула. Урдунгап ногаан массаны дескилээр болгаш илчирбе дугуйлуг тракторлар-биле таптай бастырар. Хээндектеп каан үнүш массазы аажок үгдегер, белен сиңмес, бир эвес силос оңгарынче ону хары угда эндере уруп-каш, таптай бастырар болза, дыгый кылдыр тапталбас, хос артар. Ону барымдаалааш, силос массазын келген шаа-биле бичелеп тырый бастырар ужурлуг.

Эки шынарлыг силосту алыр толээде, ооң оңгарын долдурарын дөрт хүнден эрттирбес херек. Силостап турар массаның өл-шыгы база чугула ужур-дузалыг. Өл-шыгы улугда (80 хуу ажыгда) силос аажок ажыг болур, а хээндектээшкин болгаш таптай бастырыышкын үнүштүң чулуунуң аажок ылгалып үнеринге чедирер. Өл-шыгы шоолуг эвесте массаны тырый бастырары кончуг берге апаар. Эң-не таарыжыр өл-шык 70-75 хуу деп санап турар. Чамдыкта өл-шыгын эвээжедири-биле ногаан массаны бичии кевирип азы саваң холуп алыр.

Бастырган масса оңгар доларга, ооң кырын агаар кирбес кылдыр дуглаар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

ВЬЕНТЬЯН. «СЭКП — Лениниң партиязы» деп делгелге Лаос Улус Демократтыг Республиканың найысылалында ажыттынган. Ону РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылынга тураскааткан. Чаа хевирниң пролетаржы партиязын тургузар дээш демиселдиң дугайын, Россияга болгаш бүгү делегейге революстуг шимчээшкинниң хөгжүлдезинге ол болуушкуннуң салдарының дугайын тоожаан 150 ажыг документилерни, фото-чуруктарны, плакаттарны болгаш өске-даа материалдарны ында делгээн.

Коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң чединишкиннерин, совет-лаос кады ажылдажылганың хөгжүлдезин көргүскен бөлүктер келген кижилерниң сонуургалын онза хайныктырып турар.

МИЛЛИАРД КИЛОВАТТ-ШАК

БУДАПЕШТ. Венгрияның Пакше хоорайында атомнуг электростанцияның бирги блогу миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген. Ону эрткен чылдың декабрь 28-те ажыглалга кирген болгаш ол үениң дургузунда чуртка 500 муң тонна хөмүр-дашты камнап берген.

АЭС-тиң келир чылын ажыглалга кирер ийиги энергоблогунда эптелге болгаш ажыглалга кирериниң эдиктирилге ажылдары ам калбак фронт-биле чоруп турар. Станцияның үшкү болгаш дөрткү блоктарының тудуу база чоруп турар.

Дунайның эриинде Пакше АЭС-тиң тудуу — социалистиг чурттарның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының көскү үлегер-чижээ-дир. Ол ажылды совет специалистерниң ажылдап кылган техниктиг документациязынга үндезилээш боттандырып турар. Тудугга кол дериг-херекселдер Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелеринден баар. Станцияның дыка хөй агрегаттарындан Чехословакияның, Болгарияның, ГДР-ниң, Польшаның бүдүрүлгелериниң маркаларын көрүп болур. Тудугга янзы-бүрү дериглерни Венгрияның 100 ажыг бүдүрүлгелери кылып үндүрүп турар.

АЖЫЛДЫ ЭКИЖИТКЕН

ПРАГА. Барааннар үндүрүүнүң болгаш хуваалдазының автоматчыттынган системазын нептереткени Чехословакияга садыг четкизиниң ажылын дыка экижидер арганы берген. Магазиннерни хандырып турар бүгү-ле складтарның болгаш садыг баазаларының ажылын электрон-саналга машиналары ам бүрүн контрольдай берген.

ЧССР-ниң улус ажыл-агыйының бүгү адырларында саналга техниказын калбаа-биле ажыглап турары — эртем-техниктиг дептиилгени улам ыңай хөгжүдериниң, экономиканың ажыктыын бедидериниң эң чугула угланыышкыннарының бирээзи-дир. Амгы үеде республикада беш муң ажыг компьютерлер болгаш специалистаан электрон-саналга системалары санаттынып, оларны бүдүрүлгечи болгаш план-экономиктиг эң-не янзы-бүрү сорулгаларны шиитпирлээринге ажыглап турар.

Амгы беш чыл — чурттуң улус ажыл-агыйынга электрониканы нептередириниң чаа үе-чадазы. Ада-чурт индустриязының кол адырларынга — металлургияга, машина тудуушкунунга, станок тудуушкунунга болгаш өскелерге-даа бүдүрүлге ажылдарын автоматчыдар чорукту электрон-саналга машиналарының дузазы-биле дүргедедирин планнап турар.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР ДЭЭШ

БОНН. «Чер кырынга тайбыңны болгаш амыдыралды камгалап арттырар» — Германияның Федеративтиг Республиказында дайынга удур шимчээшкинниң кол сорулгазы ол. Кандыг-даа кыжаныышкыннар болгаш хоп-нүгүлдээшкиннер ол сорулгаларны чедип алырындан ойталаар кылдыр бисти албадап шыдавас деп, Мюнхенниң эмчилериниң, юристерниң, эртемденнерниң, культура ажылдакчыларының Боннда парлап тараткан медеглелинде чугаалаан. Тайбың талалакчыларының шимчээшкининге чарылдырыышкынны болдурар, ооң киржикчилерин хоптап-нүгүлдээр дээр эрге-чагыргаларның оралдажыышкыннарынга ойтур шавыышкынны ол документиде берип турар.

Физика болгаш астрофизика айтырыгларын шинчилээр талазы-биле Мюнхен институдунуң директору профессор Ганс-Петер Дюрр ол медеглелге ат салып тура, ортумак ыракшылдың чаа америк ракета-ядролуг чепсээн Барыын Европага эккеп сайгара тургузарынга боттарының шиитпирлиг удурланыышкынын ам бүгү делегейниң эртемденнери илергейлээр ужурлуг, чүге дээрге, ындыг чепсек халапка чедирер, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказын баксырадыр, чурттарның болгаш улустарның аразынга кады ажылдажылганың оруун моондактаар деп онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

● **ПРАГА.** Чехословакияның ажылчы чону бо чылдың баштайгы чартыын чединишкинниг доосклн. ЧССР-ниң федералдыг статистика эргелелиниң дыңнадып турары-биле алырга, республиканың улус ажыл-агыйы план ёзугаар хөгжүп, бүдүрүлгениң сайзыралы шапкынчаан болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Чехословак шахтёрлар чуртка 64 миллион тонна хөмүр-дашты берген. Бирги чартык чылда ЧССР-ге 38,1 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап кылган.

Чехословакияның ЭДЧ чурттары-биле бараан саарылгазы 11,3, ооң иштинде Совет Эвилели-биле 13,4 хуу өскен. Акы-дунма социалистиг чурттар-биле эртем-техниктиг кады ажылдажылга калбарган.

• • •

● **ХАНОЙ.** ВСР-ниң Күрүне чөвүлели совет-вьетнам найырал ниитилелиниң 25 чылоюу-биле холбаштыр Найырал ордени-биле Ниитилелдиң салбырларын болгаш ажылдакчыларын шаңнаар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Украинаның, Белоруссияның, Краснодар крайның, Брянскиниң салбырларын Вьетнамның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының найыралын быжыглаарынга болгаш кады ажылдажылганы калбартырынга кирген үлүг-хуузу дээш орденнер-биле шаңнаан.

• • •

● **КАБУЛ.** Пагман можуга хөделип турган контрреволюстуг дээрбечилерни сөөлгү хүннерде Афганистанның чепсектиг күштери чурттакчы чоннуң деткимчези-биле чылча шапкан. Тус черниң чурттакчыларын үптеп, өлүрүп турган дээрбечилерден хөй ок-чемзекти, гранаметтарны, миномёттарны, радиостанцияларны, хоралакчы литератураны болгаш документилерни хавырган.

Пагманга болган массалыг чыскаалга чурттакчылар контрреволюстуг дээрбечилерниң дерзии үүлгедиглерин буруу шаап, АДР-ниң чазааның болгаш Афганистанның Улус-демократтыг партиязының политиказын бүрүн деткип турарын медеглээннер.

• • •

● **ДЕЛИ.** Пенджаб штатта даштыкыдан деткимче ап турар өлүрүкчү үүлгедиглерни чок кылырынче угланган хемчеглерни Индияның чазаа алыр. Пенджаб штат-биле кызыгаарлашкак Уттар-Прадеш штаттың чазааның кол министри-биле беседа үезинде премьер-министр Индира Ганди ол дугайын медеглээн. Стратегтиг чугула ол районда байдалдың баксыраарын болгаш ында политиктиг байдалдың контрольдан үне бээрин индий чазак болдурбас деп, И. Гандиниң чугаазының Пти агентствозу дыңнаткан.

• • •

● **РАБАТ.** Кандаашкындан Марокконуң көдээ ажыл-агыйы берге байдалда таварышкан. Тус черниң парлалгазының дыңнадып турары-биле алырга, 37 можуларда кандаашкын болган. Суггаттың чүгле 40 хуузун хандырган болгаш чедир дүжүт алынмас болуп турар.

• • •

● **БРАЗИЛИЯ.** Бразилияда ажыл чоктар саны улам көвүдээн. Чурттуң Соңгу-Чөөн чүгүнде Сержипи штатта 30 муң тудугжулар ажыл чок артканнар. Ол дээрге штаттың тудугжуларының чартык кезии болуп турар.

• • •

● **ЛУАНДА.** Монкада казармазынче халдааныындан бээр 30 чыл болган байырлалынга тураскааткан байырлыг кежээ Анголаның найысылалынга «Ангола биле Куба — делегей империализминге болгаш оларның талалакчыларынга удур туруштуг демиселчилер» деп лозуңнуң адаа-биле болган. Орта МПЛА — Күш-ажылдың партиязының болгаш чазактың удуртукчулары, диптиң мурнуу чүгүнүң национал-хосталгалыг шимчээшкининиң төлээлекчилери киришкен.

(СЭТА).

НИКАРАГУА. Никарагуаның «Фанатекс» дээр национал пөс-таавы фабриказы — чурттуң пөс-таавы үлетпүрүнүң эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Чуртта өстүрген хөвеңден ол фабриканың кылып үндүрүп турар продукциязы чоннуң калбак херегделин хандырып турар.

ЧУРУКТА: фабриканың цехтериниң бирээзинде.
СЭТА-ның тускай корр. Г. НАДЕЖДИНИҢ фотозу.

ДЫШТАНЫЛГА ҮЕЗИНДЕ

Сүт-Хөл районнуң Суг-Аксы ортумак школазының өөреникчилери чайгы дыштанылга үезинде ниитиге ажыктыг ажылдарга киржири доктаамал чаңчыл болган.

Күш-ажылдың болгаш дыштанылганың «Хадыңчыгаш» деп лагерин организастаан. Аңаа өөреникчилер ээлчег-биле кээп ажылдап, дыштанып турарлар. Амгы хүннерде ында 25 өөреникчилер картофель, ногаа өстүрүп ажаап, сиген кезип ажылдап турарлар. Олар 1 га картофельди болгаш огурец, помидор, редисканы ажаап, суггарып доктаамал хайгаарап турар. Баштайгы дүжүт — 50 кг редисканы дүжааганнар.

Өрү класстарның өөреникчилери башкыларының удуртулгазы-биле сиген кезип кирипкен. Олар 15 тонна сиген белеткээр планныг. Өөреникчилер боттары сиген кезер планын 30 тонна чедирер деп сорулганы салганнар. Бир улуг сарааттыг тургускан болгаш ийиги сарааттыг эгелей бергеннер. Ажылга мергежилдиг кызымак өөреникчилерден — Ондар Намчыл-оол (бригадири), Мерген Монгуш, Амир Хүрен-оол (звено даргалары), Радик Ооржак, Чечек Чыртакпан, Эмма Монгуш дээш оон-даа өске өөреникчилер хамааржыр.

Бо лагерьде күш-ажылчы кижизидилгени спорт болгаш өске-даа оюннар-биле холбаштырып турар. Өөреникчилер ортузунда волейбол болгаш баскетбол, хүрешке маргылдааларны удаа-дараа организастап эрттирип турар. Ол ышкаш оюннарны ойнап, күш-дамыр болгаш угаан-бодал кижизидилгезин доктаамал чорудуп турар. Чылдың-на өөреникчилер-биле күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагеринге ажылдаарынга ынак, организакчы болгаш уругларга сагыш човангыр башкылар бар. Оларның бирээзи Хүрен-оол Салбагарович Ондар болур. Ол өөреникчилерни удуртпушаан, боду күш-ажылга оларны өөредип келген. Ол боду спортка база ынак.

Өөреникчилерни чүгле ажылдадып, ойнадып турар эвес, а оларга партия, чазактың чугула доктаал, шиитпирлеринге хамаарышкан, аажы-чаң, мөзү-шынар кижизидилгезинге хамаарышкан лекция, беседаларны башкылар чорудуп турар.

Бистиң школаның күш-ажыл болгаш дыштанылганың бо лагеринге уруглар күзелдии-биле кээп турар, а олар ажылдавышаан дыштанып турар. Аъш-чем хандырылгазы ындыг-ла эки эвес. «Сүт-Хөл» совхозка профэвилел шугуму-биле акшаны төлеп берип келген, а совхозтуң талазындан эът, сүт дээш өске-даа чемнер-биле чедир хандырбас, өөреникчилерже кичээнгей салбас чүүлдер бар.

Г. ОЧУР-ООЛ,
башкы.

ШАЙ—ЧААГАЙ СУКСУН

Кандыг-даа кижи ажыл, албан-даа, амы-хуу чоруун-даа кылып чорааш, шаандакы шагда дег күш-хүнезин артынып чорбас апарган үе-ле болгай. Хоорай, суур бүрүзүнде ниитиниң чемненилге черлериниң эжии кижи бүрүзүнге ажык, аъш-чемниң дээжизин делгеп каан, туралаазынны садып чигеш, ажыл-херээң бүдүрүп, ак оруун оруктап чоруптар сен.

Районнарга-даа, Кызылга-даа чорааш, шайлап аар дээш столоваяларга бо-ла кире бээр мен. Сөөлгү үеле арай сагышка четпес чүүл бар апарган, ол чүл дээрге, тыва сүттүг шайнын чиде бергени болур. Мурнуку чылдарда ол шайны кайы-даа столоваяга хайындырып турган чүве ийин, ам шуут көзүлбестээн. Чогум суксун чок деп тур деп мени соора биле бербейн көрүнер. Кат хандызы, янзы-бүрү чулук, кофе, компот дээш ижер чүүлдер бар-дыр ийин, ону аныяктар улуг күзелдии-биле ап ижип турар, а мен ышкаш, шаандан тура шайга өөренген улуг назылыг кижилерге ол арай таарышпас боор чүве-дир. Чүгле мен эвес болдур мен ийин, шай сураглаан өске-даа чамдык өөрүмге ужурашкылаар кижи-дир мен.

Ынчангаш, солун дамчыштыр столоваялар болгаш ресторапнар тревиинден дилээм бо: сүттүг шайдан хайындырып көрүнер, ол — чаагай суксун-даа, хүндүткелдиң чеми-даа-дыр.

Ш. САРЫГЛАР.

Грузияны Эвилелдиң кадыкшылга чери деп адаар. Чайында изиг-түлүк. А ынчангаш республиканың бүгү Кара-далай эриктерин дургаар —Батумиден Пицунда, Цхалтубо, Боржоми, Сапрме, өске-даа бальнеология болгаш даглыг черлер курорттарында ажыл чымыштыг.

ЧУРУКТА: «Леонид Собинов» болгаш «Дмитрий Шостакович» аттыг амгы үениң лайнерлери Кара далайга аян-чорукче белеткенип тур.

И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЧӨПСҮНЕР МЕН

Номчукчу кижи болганымда солуннарда чүнү бижип турарын үргүлчү хайгаарап, көрүп турар мен. Чаа өг-бүле тутканнарның куда доюн эрттирип турарының дугайында «Шынның» арыннарында номчукчуларның саналдарын чөпсүнер мен.

Чамдык эштериниң шынап-ла куда кылырда күжүн шенешкен чүве дег эрттирип турары шын эвес. Дугайты кудага хамаарыштыр бодалым мындыг.

Өг-бүле тудуп, ада-иезинден башкаланып турар уруг-даа, оол-даа хамаарышкан организациялыг, ажылдап турар азы өөренип турар черлиг болгай. Чамдык таварылгада оларның кайы бирээзиниң ажылдап турар коллективинге куданы эрттирип болгу дег. Аңаа уругнуң, оолдуң чоок кижилери дөмей-ле чаладыр, кээр. Оларның улуг кижилери шаандакы, амгы амыдыралды деңнеп чугаалап, тоолдап-даа болтай.

Кудага янзы-бүрү аъш-чем аймааның турары албан, ынчалза-даа арага биле эътти эвээжедир дээрзин деткиир мен.

Амгы үеде кижиниң бай, шырак чурттаары дээрге, ажылынга кызымаа болур. Чалгааравайн, онаашкан ажылынга ээ-харысалгалыг, эки ажылдаарга акша шалыңны алыр. Бодунуң күжү-биле ажылдап алган акша-биле эт-сеп садып алырга сагыш-сеткилге-даа эки, эдилээрде-даа камнаар, үпелээр дээрзин кымдаа билир.

О. ХОРЛУУ.

ЭКИНИ КҮЗЭЭН

Кускээр чуве. Дүүнгү дугурушканывыс ёзугаар, субботада эртен эрте машинага олурупкаш, Ак. Алаш углай, дыштаныр хүннерни ажыктыг эрттирер-дир дээш, хаптывыс.

Ак-Довурак хоорайдан чарлыр орукка машинавысты бир кижи доктаадыпты. Улуг кыдырык, ындазында муңгаргай карактарлыг, дыдыраш кара баштыг, резина идиктер кедип алган оолду көрүпкеш, канчаарым ол ийик, дораан-на институтта өөренип турар оглумну сакты хонуп келдим.

— Бээр, боже олурувут, оглум,— дээш, артында бодумнуң чанымче олуртуп алдым. Оолче көре бээримге-ле ол база менче көрнүп, каш-даа катап карактарым мырыңай-ла ооң карактарынга уткушту. Бир-ле ханы бодал ону бүргей берген хевирлиг. Ыржымны мурнунда олутка чораан мээң оолдарым ачазы үреди:

— Кайы хап бар чор сен, кайгал?

— Харын, балыктаза дээнне чүве, чүве аайлажыр ирги бе — дидир. Ындазында улуг кижизиин мооң деп бодааш:

— Харың кажыл, оглум?— дидим.

— Он алды.

— Өөренип турар сен бе?

— Ийе.

— Кашта?

— Онга өөренир мен.

— Хонар сен бе?

— Чок, хонуп шыдавас мен, аалда авам аарыг, дуңмаларым чаш, кежээ дедир бадып кээр мен.

Оолду кээргеп, аңаа улам-на чоок апардым. Ачазының дугайын айтырарымга ол мынча дидир:

— Ол-даа улуг дуза чок кижи-дир ийин. Ажылдааш орга ажылдап-даа шыдавас. магазиннер чоогу ол ынчаар-ла ынчап чоруур. а суббота, улуг-хүнде бажыңга шуут келбейн баар болгай — дээш, оолдуң карактары улам-на муңгаргай апарды, сактырымга ам бир чивеш дизе чажы төктүп-ле бадар ышкаш.

Чугаа элээн соксай берди, ыыт чок чоруп орувуста, машина оруундан ырак эвес черге дүжүрүп каарын сагындырды. Оолдуң дүжүп каар дээн черинге дыштаныл, эртенги чем чип алыр деп шиитпирледивис. Ол оол бистиң бичии оглувус-биле ында чадаң каттар сыптарында бардылар. Элээн болганда оларны чемнениринче чаладым.

— Че, Серёжа, чемненип аалам — деп, оглум чаа таныжын кыйгырды.

Чемненип оргаш база-ла чугаалажы бердивис. Оолдуң авазы эртен 40 харлаар, иезин өөртүрү-биле ол балыктап чорупкан, хөйнү тудуп алза ону садыпкаш, торт садып аар бодаан.

Хонар ооң харыы чок, кежээ спортшколага тренер-биле база болчашкан, удавас район маргылдаазынга хостуг хүрешке белеткенип турар болду.

Иениң изиг сеткили-биле оолду кээргеп келгеш, аңаа чүнүң-биле дузалаарын бодап олур мен.

Бир эвес авазының кадыы экижип, бүгү чүве эки турза, пединститутка өөрениксеп, келир үеде бичии чаштар кижизидер — оолдуң күзели мындыг болду. Өөредилгезин айтырарымга, 9-ку классты үш чэк дооскан чорду.

Чоруур деп баргаш аңаа балык титтүнгүр болурун күзедивис. Ол оолдуң бодуун, угааныг, сагыш човангыр, биче сеткилдиин үр-ле бодап чордум. Ындыг оолду кижизиткен ол иениң кадыы экижип, ажы-төлүнүң өөрүшкүзүн кады үлежирин, келир үеде оларынга чоргаарланып, сеткил-сагыжы өөрүп чурттаарын күзээр-дир мен.

Р. ЧУДАК.

ССРЭ-НИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ VIII СПАРТАКИАДАЗЫНДА

ТЕХНИКТИГ ТҮҢНЕЛДЕР

МОСКВА. (СЭТА). Сугже шураашкын. Трамплин. 1. Сергей Кузьмин (РСФСР) — 635,46 балл. 2. Александр Портнов (Белоруссия) — 634,59. 3. Николай Дрожжин (РСФСР) — 634,53. 4. Вячеслав Трошин (РСФСР) — 607,68. 5. Сергей Гальперин (Москва) — 592,65. 6. Виктор Семигин (Москва) — 585,93 балл.

МОСКВА. (СЭТА). Гимнастика. Херээженнер. Команда талазы-биле бирги чер дээш. 1. РСФСР. 2. Украина. 3. Белоруссия.

МОСКВА. (СЭТА). Аар атлетика. 110 ажыг кг деңзиге. 1. Александр Курловин (Белоруссия). 2. Анатолий Писаренко (Украина). 3. Александр Гуняшев (РСФСР).

Команда талазы-биле бирги чер дээш. 1. Украина. 2. РСФСР. 3. Белоруссия.

МОСКВА. (СЭТА). Сугга эштири. 100 метрге. Брасс арга-биле. Эр кижилер. 1. Юрий Кис (Казахстан) — 1 м. 04. 45 сек. 2. Робертас Жулпа (Литва) — 1.04.85. 3. Александр Дубровин (Москва) — 1.04.90 4. Олег Мартыненко (Украина) — 1.05.05. 5. Арсен Мискаров (Латвия) — 1.05,41. 6. Геннадий Утенков (Москва)—1.05,43.

МОСКВА. (СЭТА). Сугга эштири. 100 метрге. Хостуг арга-биле.

Херээженнер. 1. Ирина Герасимова (Грузия) — 57,36 секунда. 2. Татьяна Елохина (Москва) — 57,79. 3. Светлана Копчикова (Украина) — 58,13. 4. Елена Заславская (Украина) — 58,43. 5. Татьяна Курникова (Азербайджан) — 58,64. 6. Ирина Сергеева (Ленинград) — 58,69.

МОСКВА. (СЭТА). Сугга эштири. 200 метрге. Хостуг арга-биле. Эр кижилер. 1. Алексей Филонов (Москва). 2. Александр Чаев (РСФСР). 3. Ивар Стуколкин (Эстония).

МОСКВА. (СЭТА). Сугга эштири. 400 метрге бүгү аргалар-биле эштири. Херээженнер. 1. Марина Уфимцева (Белоруссия) —4.53,30. 2. Елена Дендеберова (Ленинград)— 4.55,29. 3. Чила Почан (Венгрия) — 4.59,96. 4. Екатерина Шпак (Белоруссия) — 5.00,44. 5. Евгения Вавилова (Узбекистан) — 5.01,97. 6. Ольга Чудакова (Ленинград) — 5.05,32.

МОСКВА. (СЭТА). Самбо. 52 кг. чедир категорияга. 1. Владимир Белов (РСФСР). 2. Сергей Терновых (Грузия) 3—4. Алмас Мусабеков (Казахстан) биле Виктор Тихонов (Киргизия). 5. Бобомурад Файзиев (Узбекистан). 6. Камо Григорян (Азербайджан).

82 кг чедир категорияга. 1. Виталий Быченок (Москва). 2. Юрий Семенов (Украина). 3—4. Давид Бодавели (Грузия) биле Тамерлан Гаппоев (Таджикистан). 5. Виктор Юрескул (Украина). 6. Александр Сарычев (Казахстан).

МОСКВА. (СЭТА). Бокс. 48 кг. чедир деңзиге. 1. Шамиль Сабиров. 2. Артур Димаксян (Армения). 3. Шухрат Аметжанов (Туркмения), Каримжан Абдрахманов (Казахстан).

51 кг. чедир деңзиге. 1. Рашид Кабиров (Казахстан). 2. Алексей Никифоров (Москва). 3. Юрий Велищук (Украина), Сергей Крикунов (Москва).

54 кг чедир деңзиге. 1. Юрий Александров (РСФСР). 2. Александр Черепанов (Таджик ССР). 3. Бархудар Абгарян (Армения), Жуматай Туcупов (Казахстан).

57 кг. чедир деңзиге. 1. Самсон Хачатрян (Армения). 2. Эдуард Хусаинов (Москва). 3. Виктор Навроз (Украина), Серик Нурказов (Казахстан).

60 кг чедир деңзиге. 1. Виктор Демьяненко (Казахстан). 2. Владимир Степанов (РСФСР), 3. Анатолий Петров (Москва), Хусанбай Маткасымов (Киргизия).

63,5 кг чедир деңзиге. Эрик Хакимов (Казахстан), 2. Манвел Мурадян (Армения), 3. Вячеслав Яновский (Белоруссия), Сергей Мечник (Ленинград).

67,5 кг чедир деңзиге. 1. Исраел Акопкохян (Армения). 2. Григорий Пинчук (Узбекистан), 3. Владимир Масюк (Белоруссия), Виктор Егоров (Москва).

71 кг чедир деңзиге. Валерий Лаптев (РСФСР). 2. Виктор Жердев (Туркмения). 3. Бабкен Саградян (Армения), Владимир Горбунов (Москва).

75 кг чедир деңзиге. Владимир Мельник (РСФСР). 2. Александр Беляев (Белоруссия). 3. Андрей Рыжов (Ленинград). Сергей Василенко (Узбекистан).

81 кг чедир деңзиге. Владимир Шин (Узбекистан). 2. Евгений Алексеев (Киргизия). 3. Виталий Качановский (Украина), Юрий Торбек (РСФСР).

91 кг чедир деңзиге. Александр Ягубкин (Украина). 2. Виктор Моршнев (Украина). 3. Виктор Акшонов (Киргизия), Олег Мушаев (Ленинград).

91 кг ажыг деңзиге. Валерий Абаджан (РСФСР), Вячеслав Яковлев (Ленинград), 3. Сергей Кормилицын (Москва), Алексей Юков (Белоруссия).

ФУТБОЛИСТЕР МАРГЫЛДААЛАРЫ

Спартакиаданың ийиги чартык түңнел бөлүүнүң маргылдааларынга РСФСР-ниң футбол командазы тиилекчи болган. Ол команда июль 31-де Рязаньга Белоруссияның командазы биле ужурашкаш, оюнну 1:1 сан-биле доозуп, пинтизи-биле 5 санны чедип алган.

Украинаның футболистери Молдавияның командазын 4:1 сан-биле тиилезе-даа, тиилекчилерден бир сан хожудаан.

Москвага «А» чартык түңнел бөлүүнге Москваның шилиндек командазы Литваның командазы-биле хайымнажып 1:1 санныг ойнаан. Ынчангаш 5 санны чедип алган. Литваның командазы ол бөлүктен тиилекчи болган. Ийиги черде москвачылар.

Бөгүн болур түңнел маргылдаага РСФСР биле Литваның командалары спартакиаданың алдын медальдары дээш Лужникиге маргыжар. База-ла бөгүн Москваның болгаш Украинаның командалары Москваның «Динамо» стадионунга мөңгүн медальдар дээш ужуражыр.

(СЭТА).

Солуннар, журналдар чагыдылгазының дугайында

ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозунуң парлалга тарадыр Кол эргелелиниң дыннадып турары болза, 1984 чылда солуннар, журналдар чагыдылгазы 1983 чылдың август 1-ден эгелээн.

1983 чылдың ноябрь 1-ге чедир чагыдылганы 1984 чылдың январь 1-ден эгелеп алыр кылдыр кылып ап болур. Ноябрь 1-ден эгелээш, солуннар, журналдар чагыдылгазын оларны 1984 чылдың февраль айда болгаш дараазының айларында алыр кылдыр хүлээп алыр.

Мооң мурнунда ышкаш, чагыдылганы коллективтиг кылып, ол ышкаш шөлээ, үргүлчүлелдиг командировкалар, дыштанылгалар үезинде таарыштыр хуусааларга үзүп-даа ап болур.

Чагыдылганы «Союзпечать» черлери, харылзаа салбырлары парлалганың эки тура тарадыкчызы кижилерниң ажылдап, өөренип болгаш чурттап турар черлеринге барып хүлээп алыр.

Редакцияга чагаа

БОК БОДУ-ЛА СӨГЛЕП ЧЫДАР

Самагалдай суурнуң чаагайжыдылгазының дугайында бижип көрейн. Кандыг-даа чүүл дугайында бижиир бетинде баштай эки чүүлдерин мактап алыры чаңчыл апарган чүве болгай. Мен ону күүседир дээримге, чаагайжыдылга талазы-биле эки чүүлдер четпестерден эвээш болганының харазында холум көдүртүнмес-тир.

Самагалдай чанында садчыгаш бар. Элээн каш чыл мурнунда ону чоннуң дыштанылга чери кылдыр дерип, кылып каан турда, дыка-ла эки чер чүве ийин. Арыг-силиг, ние бүрүлүг ыяштар, душтук кыстар дег, чоргаары аажок дээр шаар херлипкен тургулаар чүве.

Ам байдал шуут өске. Ол ыяштарның чамдыызын сыйып каапкан, садчыгаштың иштинде шил бузундулары, балык лаазалары, янзы-бүрү бок аймаа эндерилген.

Садчыгаш чанында стадион база бар. Аңаа спортчу маргылдаалар болуп турар деп бодаар силер бе? Чок. База-ла арага шилдеринин бузундулары, лаазалар долган. Ындыг черге оюн-тоглаа эрттирери кымга-даа күзенчиг эвес болуру чөп.

Каш-ла чыл мурнунда маңаа байдал көңгүс өске турган. Паркка чон хөйү-биле дыштанып келир, оюн-тоглаа эрттирер турган. Оларга бараан болуру-биле ларёк-даа ажылдап турду, столовая база ажыттына бээр чүве. Ам хамык чүве кагдынган. Стадионче, садчыгашче чурттакчылар ис баспастаан. А суурда мөвүдеп орар ээзи чок черлик ыттар харын олче маннажып, ында үнүп чыдар кара сугну чүледип туруп берген.

Ол бок-күзүрүм чүгле садчыгашта деппе? Чок. Суурну долгандыр база эндерик. Самагалдай кодээ Советн бок төгер черни тускайлаваанындан албан черлери, организациялар богун кайы хамаан чок төп турарлар. Кайы бүдүрүлгениил дээрзин бок боттары «өчүп» чыдарлар. Самагалдайның артында хавак кырында хлеб быжырар лист-демирлерлиг, райпонуң эрги фактуралары-биле холушкан боктуң ээзи билдинди ыйнаан, тудуг артынчылары, кадып калган бетон-хөөдүг төп турар чер Самагалдайда чүгле № 1070 КМК, машина-техниканың дериг-херекселдерин чондурганындан артынчы демирлер ында бир черде оваалаңы берген, ындыг ажылды чүгле «Тес-Хем» совхозтуң мастерскаязында кылып турар.

Төккен ээзи адрезин арттырып кааны-биле дөмей бок-күзүрүм дыка хөй үениң дургузунда чытпышаан, ону кымдаа херекке албас. Самагалдай кодээ Советн та чүү деп бодап турар чүве.

Ол буза шаптынып турар шилдер кайыын кээп турарыл? Райпога ону дужаавайн турар бе? Арага шилдерин алыр, очу дужаап турар. Чүгле «өске» шилдерин албас. «Шампанское» деп араганы болгаш ол ышкаш ындыг чоон шилдер-дир. Ону өске черлерде ап турар болгай, а биске алыр кылдыр организастаза кандыгыл?

Д. ДӨМҮР-ООЛ,
пенсионер.

![телевидение]

Телевидение

АВГУСТ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Спорт дугайында информация. 9.10— «Аян-чорукчулар клуву». 10.10 — «Черниң дузу» деп хөй серилыг уран-чечен телефильмниң 6-гы сериязы. 11.20 — «Чалбыыштыг чылдарның ырлары». 11.45 — Телемедээлер. 11.50 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг телефильмнер. 15.30 — «Мен — бөгүн болгаш даарта». 16.20 — «Парустар». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.25— ССРЭ-ниң улустарының 8-ки чайгы Спартакиадазы. Спортчу гимнастика. 18.00 — «Школа сөөлүнде төрээн ажылагыйынче». 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.25 — Скрипкага Грузия ССР-ниң алдарлыг артизи И. Политковский ойнаар. 19.50 — «Черниң дузу» деп хөй серилыг уран-чечен телефильмниң 7-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Камера делегейже көрүп тур. 22.50 —Бөгүн делегейде. 23.05 — 23.25 — Спорт дугайында информация.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Орук айтыкчызының өлгени». Уран-чечен, француз телефильм. 10.00 — Чалыыларның чогаадылгазы. 10.30— Немец дыл. 11.00 — Төөгүнүң арыннары. Партбилет дугайында чугаа. 11.45 — Уругларга фильмнер. 13.05 — Бистиң садывыс. 13.35 — «Өөренип ал». 14.20 — Шүлүкчүлер Маяковский дугайында. 15.35 — Телемедээлер. 15.45 — 18.00 — Чапсар. 18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Кукла фильмнери. 18.35— «Аныяк эш-биле ажык чугаа». 18.45— Делегей байдалының допчулалы. 19.05 — «Азияның төвү». Информастыг дамчыдылга. 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Вешенскиниң хадылары». Документалдыг телефильм. 20.30— ССРЭ-ниң улустарының 8-ки чайгы Спартакиадазы. Сугга эштири. 21.00 — «Үе». 21.35— «Чегери». Уран-чечен телефильм. 22.45 — А. Дворжак. Виолончели биле оркестр концерти. 22.30 — 00.20 — ССРЭ-ниң улустарының 8-ки чайгы Спартакиадазы. Футбол. Түңнел оюннар. 2-ги тайм.

ӨСКЕ АЖЫЛЧЕ ШИЛЧИДЕРИ

Айтырыңар, харыылап берээл

Билдинмес айтырыгның тургустунуп келгени-биле бо чагааны бижип олур мен. Бистиң Чөөн-Хемчик районнуң Чадаанада төп сельхозтехника тудуун КМК-463-түң күжү-биле тудуп турар. Ынчангаш ол организацияның механизация салбырындан бистерни «Бүдүрүкчү чугула күш херек апарганы-биле» дээш кыштан тура ол тудугда хаара тудуп келген.

Бистиң аравыста аңгы-аңгы мергежилдиң кижилери бар: каңнакчы, дарган, электрик, слесарь. Кылыр ажылдарывыс база янзы-бүрү—бетон бузар, даш хана үттээр, бок-даа аштаар, электри проводтарының чыдынып онгарлаар дээш оон-даа өске. Телевирин кол мергежилинии-биле төлеп турган.

Билдинмес айтырыглар мындыг:

1. Бодунуң кол ажылындан өске ажылче түр када канчаар шилчидип болурул база ол түр ажылга кайы хире үр хуусаада ажылдап болурул?

2. Бодунуң кылып чорбааны (түр) ажылды кылып турган, ажылчын бертинип, айыылга таварышса канчаар көөрүл?

3. Ол түр ажылга турган, бодунуң мергежилиниң ажылын кылып болур бе?

Бо айтырыгларга харыылап бээрип диледим.

Х. КУУЛАР.

* * *

Ук айтырыгларга харыылап бээрин профэвилелдерниң область чөвүлелиниң юрист-консультантызы А. Х. Ажи деп редакция дилээн.

Харыы:

Онза чугула таварылгаларда өске ажылче шилчидери.

Өрт, суг болгаш агаар-бойдустуң янзы-бүрү халаптарын болдурбас сорулга-биле азы ооң аар уржуктарын чок кылыр, күрүнениң база хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин камгалаар, кижилерге озал-ондакты болдурбазы-биле холбашкан камгалал ажылдарын чорудар азы доктаамал ажылдап турары бүдүрүлге, албан, организациязынга аварияларны болдурбас, ону чайладыры-биле холбашкан онза чугула таварылгаларда администрация ажылчын азы албан-хаакчы-биле күш-ажыл керээзи ёзугаар дугурушкан ажылын шуут өскертип, ажылдакчының тускай эртемин болгаш чопшээрелин барымдаалавайн өске ажылче календарьлыг чыл иштинде бир ай хуусаа чедир шилчидип болур. Ол ышкаш кайы-бир ажылдакчы аараан, шөлээлээн, сургакчылаап болгаш өске-даа чылдагааннардан ажылче үнүп шыдаваанда ону солуваска бүдүрүлгеге ажыктыг эвес апарганда администрация ажылчын, албан-хаакчыны база-ла бир ай хуусаа чедир өске ажылче шилчидип болур. Администрация үстүнде таварылгаларда ажылдакчыны өске ажылче шилчидерде ооң кадыкшыл байдалын кичээнгейге алыр. Үстүнде айыттынган онза чугула чылдагааннардан ажылдакчыны өске ажылче шилчидерин бир ай хуусаа деп доктааткан, а өске кижи орнунга ажылдакчының чопшээрелин ёзугаар бир айдан хөй-даа хуусаада шилчидип болур.

Ажылчын азы албан-хаакчы өске түр ажылче шилчээнде чаа ажылының шалыңнын алыр, а бир эвес чаа ажылының шалыңы мурнунда ап турган шалыңындан эвээш болур болза, ол мурнунда доктаамал ажылының ортумак шалыңын алыр ужурлуг. Ажылдакчы өске ажылче шилчииринден ойталаар болза, ону күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн деп санаар болгаш аңаа хамаарыштыр административтиг хемчеглерни онаар.

Бир эвес администрация үстүнде айыткан бүдүрүлгеге онза чугула чылдагааннарга сылдап, ажылчын күжү чедишпезиниден ийикпе, азы план күүседир сорулга-биле, азы өске организацияның соңнургалын камгалаары-биле бүдүрүлгеге онза чугула үстүнде айыткан таварылгалар чок турбуже өске ажылче түр шилчиткенде ону администрация күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн деп көөр болгаш ажылчын азы албан-хаакчыттың түр ажылче шилчээн хүнүнден эгелээш, доктаамал ажылынга катап киргиже чедир чүү хире үе эрткени хамаарылга чокка доктаамал ажылының шалыңы хевээр кадагалаттынып артар.

«Тыва кодээ тудуг» трезиниң Чадаанада № 463 КМК-ның ажылчыны Х. У. Куулар-ны сельхозтехника тудуунда «Бүдүрүлгеге чугула күш херек апарганы-биле» 1983 чылдың эгезинден эгелеп түр шилчиткен. Үстүнде айыткан чылдагааннар чок турбуже ону өске ажылче үр үениң иштинде шилчиткени шын эвес. Түр шилчиткен ажылында бодунуң тускай эртемиинң аайы-биле ажылдапкы дег арга бар болза, администрацияның чопшээрели-биле ажылдап болур, а бир эвес чок болза, администрация ажылдакчының тускай мергежилиң чопшээрели барчогундан хамаарылга чокка өске кандыг-даа ажылче түр шилчидип болур.

А. АЖИ,
профэвилелдериниң область чөвүлелиниң юрист-консультантызы.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 12—17 градус, хүндүс 23—28 градус, чамдык черлерге 13—18 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар, чатбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 12—14 градус, хүндүс 26—28 градус чылыыр.

Редактор **В. С. ШАРАВИН.**

Кино

АВГУСТ 3-ТЕ

«ПИОНЕР»: «Иваново детство» 9.30, 11.20, 13.10, «Нас венчали не в церкви» 15.00, 18.40, «Не могу сказать «прощай» 16.50, 21.15 шактарда.

«НАЙЫРАЛ»: «Домой!» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сильные духом» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Призрачное счастье» 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Печальная повесть любви» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54. харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-31. партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-22-60, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47. корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1072.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00205